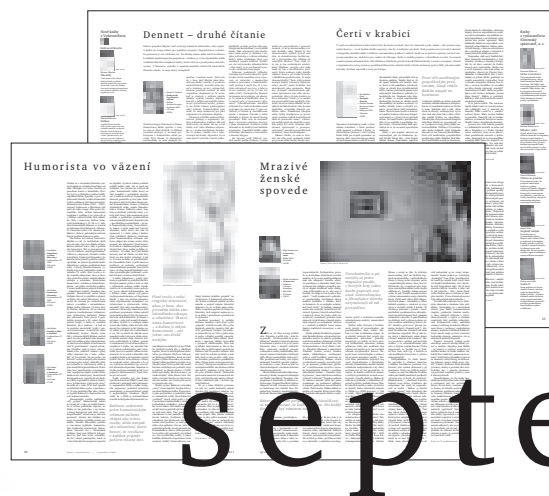

knihy a spoločnosť

K & S

prvý ročník

2004

2004 september

**Na stretávanie
a diskutovanie
nám chýba čas
a pohoda**

Potrebuje človek filozofiu?

**Ježišova
Magna charta**

Pred storočím o existenciálnej prázdnote vedeli iba osamelí filozofi či literáti, dnes sa začína zmocňovať obyčajného človeka.

**Duša
v ambulancii**

O duševnom zdraví a duševných poruchách radi píšú falošní proci.

**Chuť
najtenších
kníh**

Anglické je všetko, čo radi jedia ľudia žijúci v Anglicku.

Ladislav Kováč:
Variácie na témy
Darwina, Dostojevského
a Merežkovského

2

Rozhovor s Egonom
Gálom

3

Imrich Sklenka:
Ježišova Magna charta

4

Erich Mistrík:
Rozširovanie sveta
– kde je boh?

5

René Bílik:
Mal Achilles polodlhé
vlasy?

6

Juraj Mojžiš:
Civilizácie oka

7

Miloslava Kodoňová:
Svetom obchádza
strašidlo nihilizmu

8

Ivan Žucha:
Duša v ambulancii

9

Vladimír Petrík:
Humorista vo väzení

10

Sylvia Porubánová:
Mrazivé ženské spovede

11

Mária Kusá:
Invázia žien

12

Laco Teren:
Chuť najtenších kníh

13

Ján Rybár:
Dennett – druhé čítanie

14

Zuzana Kusá:
Protest ako kultúra?

14

Zuzana V. Očenášová:
Čerti v krabici

15

Ingrid Hrubaničová:
Umenie je chyba
v programe

15

Ilja Zeljenka:
Celoživotní
sprievodcovia

16

Matej Krén, *Pasáž*, 2004 (detail). Foto archív K&S

Knihy ako médium

Vydávanie nového časopisu, zvlášť kultúrneho, nie je možné začať inak ako úvodným slovom redakcie. I keď pokúšenie by bolo veľké. Jednoducho nechať všetko na autorov a na čitateľa. Nech si listovaním stránok sám urobí predstavu o tom, čo to drží v rukách a či sú to jeho ruky, do ktorých je časopis určený. Navyše, bol by v tom i kus príjemného alibizmu, neodhaliť dopredu plán, koncept a zámer a vyhnúť sa tak nepríjemnej konfrontácii s výsledným tvarom. Ale toto všetko sa akosi nedá a nepatrí. Časopis uviesť treba. Tak teda, ako je už z názvu zrejme, bude o knihách. Vieme, že je tu problém. Venovať sa knihám v krajine, ktorej momentálni správcovia uprednostnili jednoduchosť daňového systému pred zložitou (kultúrnej) politiky a ešte viac tak posunuli knihy medzi relatívne najdrahšie v Európe,

sa nemusí zdať ako dobrý nápad. Písať o knihách tam, kde možno, bez výrazného odporu verejnosti, len tak na pár rokov zavrieť najvýznamnejšiu knižnicu v hlavnom meste, by mohlo byť to isté, ako hrať pred prázdnyim hľadiskom.

Tohto všetkého sme si vedomí. I napriek tomu veríme, že tu ešte žije stále dosť ľudí, ktorí knihy píšú, vydávajú, čítajú, premýšľajú o nich a občas o nich i čo to napíšu. A navyše veríme, že o ich myšlienky bude záujem. Tak ako veríme, že neexistuje kniha, ktorá by nemohla byť inšpiráciou pre zaujímavú esej, rovnako ako hádam nie je téma, ku ktorej by sa nedala nájsť kniha. Časopis má byť o knihe ako médiu. Médiu, ktoré, ak treba, pomáha formulovať myšlienky, médiu, prostredníctvom ktorého môže spolu komunikovať slovenská inteligencia. Našou ambíciou nie je vydávať

niečo úzko odborné, generačné, stranické či ideologické. Naopak, chceme nadviazať na najslávnejšie obdobia našich kultúrnych časopisov, ktoré zažívali vtedy, keď sa na jednej strane otvorili širokému okruhu tém a autorov a na strane druhej zbavili sa ideologických, skupinových či iných hraníc, ku ktorých výstavbe u nás nikdy nemáme ďaleko. Svoje hviezdne hodiny zažívali vtedy, keď označenie kultúrny nadobudlo širšie vymedzenie než umenie či dokonca len literatúra. Keď sa na ich stránkach stretávali umelci, prírodní či exaktní vedci, technici, filozofi, lekári či historici. Skrátka všetci, ktorí mali čo povedať a zaujímalo ich, čo hovoria tí druhí. A tým sa dostávame k druhému dôvodu, prečo nový časopis. Nie je to teda len preto, aby bolo čo ďalšie čítať či kam písať. Máme ešte jeden kultúrny zámer.

Keď chcete, kultúrno-politický zámer. Vytvorením spoločného publikačného priestoru pre slovenskú inteligenciu chceme ju navzájom samu sebe predstaviť, narušiť jej atomizovanosť, nech už vznikla na akomkoľvek základe, a hlavne posilniť jej sebavedomie. Lebo to, že je u nás kultúra – vzdelanie, veda, umenie – na chvoste priorít, nie je hanbou politikov, ale slovenskej inteligencie. Tá, hoci má silné zastúpenie v parlamente, v mienkotvorných médiách, ako potenciálne jedna z najplyvnejších lobistických skupín nie je schopná vzoprieť sa nadvláde krátkodobých „pragmatikov“ a vedomá si svojho dielu zodpovednosti za túto krajinu rázne buchnúť do stola. S akceptovaním povinnosti prihlásiť sa i o svoje práva.

Damas Gruska

9 771336 558008

Hudba k ohňostroju

Variácie na témy Darwina, Dostojevského a Merežkovského

Tri a pol miliardy rokov vyvíja sa život na Zemi. Jeho prvé formy boli jednoduché, málo usporiadané. Skôr oheň ako kryštál. Prejdeme k inej metafóre: po celý ten čas, až doteraz, sa jednotlivé formy života, biologické druhy, škriabali po strmých bralách evolúcie nahor, k čoraz vyššej usporiadanosti a komplexnosti. Lezuť tak, že naslepo habkajú na všetky strany. Stále rýchlejšie. Prvolezec: náš biologický druh, *Homo sapiens*.

Keď na biologickú evolúciu nadviazala kultúrna evolúcia, evolučná rýchlosť ešte závatne narastala. V evolúcii dlho fungoval Darwinov princíp „prirodeného výberu“: pretrvalo to, čo do sveta nejakým spôsobom „pasovalo“ – nevhodné bolo vyradené. Pri veľkej rýchlosti princíp prestáva platiť. Evolúcia sa začína meniť na *paravolúciu*. Veci a javy vznikajú rýchlo v najrozmanitejších podobách, mihnú sa ako svetelné záblesky a zase miznú. Ak život začal kedysi ako oheň, divoký a neusporiadaný, a postupne bol spútaný darvinovským prirodzeným výberom, dnes akoby sa vymýkal náberu spod kontroly a stával sa nespútaným pestrofarebným ohňostrojom. Ľudský svet, a s ním i svet ľudskej kultúry, sa mení na ontický ohňostroj.

Veľký inkvizítor Fjodora Michajloviča Dostojevského Kam až vyliezol po náročnej stene evolúcie biologický druh *Homo sapiens*? Čo je to za druh? Kam smeruje? Aké sú jeho ďalšie šance? To sa paralelne so svojím súčasníkom Charlesom Darwinom (1809 – 1882) pokúšal vyvíjať Fjodor Dostojevskij (1821 – 1881). Tomuto skúmaniu zasvätil Dostojevskij svoje literárne dielo. V kondenzovanej podobe sú výsledky jeho výskumu vyjadrené textom príbehu o Veľkom inkvizítovi, ktorý vyrozprával Ivan Karamazov svojmu bratovi Alošovi. Toto krátke rozprávanie (v slovenskom preklade Bratov Karamazovovcov zaberá dvadsať strán) býva označované za najväčšieho textu svetovej literatúry.

Dej príbehu sa odohráva v 16. storočí, v období inkvizície. Má dvoch aktérov: Ježiša a Veľkého inkvizítora. Veľký inkvizítor hovorí k Ježišovi, ktorý sa vrátil na Zem, bol rozpoznaný a stal sa vážnym inkvizíciou. Ježiš mu pripadá ako rojko, utopista, neznalý ľudskej prirodzenosti. Nepatrná menšina vyvolených by možno dokázala splniť Ježišove očakávania, no stámióly priemerných ľudí sa im celkom vymykajú. On, Veľký inkvizítor, a jeho spolupracovníci tiež predstavujú menšinu. Ale inú: menšinu múdrych ľudí, ktorí vidia realisticky do povahy sveta a o človeku si nerobia ilúzie. Rozhodli sa urobiť priemerných ľudí, tú ohromnú väčšinu ľudstva, šťastnými a sú na dobrej ceste, aby sa im to podarilo. Konajú v Ježišom mene, ale opravujú jeho dielo, menia utópiu na skutočnosť. Preto ho po návrate na Zem uväznili; nepotrebujú, aby im v úspešnom diele prekážal. Chce ľudstvo nasýtenie – nech ho má. Chce hry – treba mu ich poskytnúť. Najmä mu však treba dať jednoduchú, zrozumiteľnú vieru, bezpečie spoločného pohľadu na svet. Lenže tým nemôže byť pravda hľadania a pochybovania, slobodné rozpoznanie dobra a zla, ale názorová istota, podložená spoľahlivosťou a istotou moci, ktorej sa ľudia ochotne podriaďujú. Práve táto istota dáva ľuďom pocit slobody. Že iba ilúziu slobody? Akúže ilúziu, ak o nej nik nepochybuje?! Oni sami, Veľký inkvizítor a jeho druhovia, jediní nie sú a nemôžu byť šťastní, pretože oni jediní vedia a vidia – ale tajomstvo skutočného poznania si nechávajú pre seba; keby ho vyradili, všetko by sa rozšypalo.

To všetko Ježišovi vykladá Veľký inkvizítor na prvý pohľad sebavedome, ale spomedzi riadkov sa dá vyčítať, koľko je v ňom neistoty a pochybností. Veľký inkvizítor je v podstate Veľkým skeptikom. Sebaklamne sebaistý, kdesi v nevedomých vrstvách svojho Ja dúfa, že Ježiš s ním bude diskutovať. Ježiš ho pokojne počúva. Jeho tvár vyjadruje porozumenie. Tento Ježiš Ivanovho rozprávania zrejme nie je jedným z prorokov, zaslepený fanatik jedinej viery. Je niekým iným, než akým by ho chcel mať Veľký inkvizítor. Dostojevského Ježiš nie je človek. Ani Boh. Je symbol. Symbol pravdy. Tej pravdy, ktorá leží mimo ľudského sveta, a je teda človeku neprístupná. Preto Ježiš v tomto Dostojevského príbehu po celý čas *nepovie jediné slovo*. Počúva, ale mlčí...

... Tak, ako mlčí vesmír, ktorému už po tri tisícročia stavajú niektorí z nás oné nástoživé otázky o tom, kto sme, kam smerujeme a v čom spočíva ľudské šťastie. Nevieme: nik nám neodpovedá. Poznanie si vydobývame iba sami, po malinkých kvapôčkach.

Veľká disparita dejín Kto sú to tí niektorí z nás, čo stavajú neústupčivé otázky? Sú to dve kategórie ľudí. Obidve nachádzame v Dostojevského texte, ak ho analyzujeme z nadhľadu ľudí, čo majú za sebou skúsenosť dvadsiateho storočia. Prvou kategóriou sú proroci, tvorcovia mýtov, náboženstiev, veľkých filozofických koncepcií sveta. Nebolo ich veľa

Chce ľudstvo nasýtenie – nech ho má. Chce hry – treba mu ich poskytnúť. Najmä mu však treba dať jednoduchú, zrozumiteľnú vieru, bezpečie spoločného pohľadu na svet. Lenže tým nemôže byť pravda hľadania a pochybovania, slobodné rozpoznanie dobra a zla, ale názorová istota, podložená spoľahlivosťou a istotou moci, ktorej sa ľudia ochotne podriaďujú. Práve táto istota dáva ľuďom pocit slobody.

v dejinách. A predsa ich idey rozhodli o tom, ako videla a chápala svet veľká väčšina ľudstva. K veľkým svetovým náboženstvám sa hlásia miliardy ľudí, no ich pôvodcami bolo iba zopár jedincov. Bertrand Russell pripisuje vytvorenie hlavných prúdov modernej filozofie dvadsiatim šiestim filozofom.

Druhú kategóriu predstavujú premýšľajúci ľudia, ktorí boli opakom prvej. Nazývime ich skeptikmi. Napríklad a problematizovali diela prorokov, búrali mýty. Tiež ich bolo málo. Nemali to ľahké – človek je vo svojej biologickkej podstate *mýtofil*, potrebuje prehľadné, úplné, nespochybnité vysvetlenie sveta, a to mu môže poskytnúť iba mýtus. Nedajme sa mýliť: cynický pohľad na svet alebo ontologický pragmatizmus bývalých vyznávačov komunistického mýtu či postmoderné spochybňovanie akéhokoľvek objektívneho poznania sú tiež iba dnešnými špecifickými formami mýtov.

Tento malý počet ľudí, či z kategórie prorokov, alebo skeptikov, tvárnil ľudské dejiny. Isteže, beh dejín vždy závisel od mnohých premenných, demografie, podnebia, spôsobov výroby a výmeny tovarov, vlastností výrobných artefaktov. Navyše v dejinách vládne náhoda; v bodoch dejinných nestabilít ona určuje, ktorým smerom sa budú dejiny ďalej uberať. No konkrétne podoby vždy dejinám vtlačal existujúci mémový fond, a z neho najmä idey, ktoré sa zrodili v hlavách prorokov a skeptikov. Skutočnosť, že

o povahe sociálnej skutočnosti, ktorá sa týka všetkých ľudí, rozhodovali idey iba malého počtu jedincov, bola nazvaná *Veľkou disparitou*.

Moderná veda Veľkú disparitu neprekonalala. Ba dala jej ešte ďalšie podoby. Čoraz viac ľudí využíva artefakty techniky, no títo ľudia naďalej vyznávajú tradičné mýty, ktoré sú protikladné tým ideám, čo k artefaktom viedli. Amerika nemala problém technicky perfektným vojenským zásahom pomstiť sa za 11. september 2001, keď činom teroristov bol zničený jeden z jej dominantných symbolov. Pritom v tejto vedecky a technicky najúspešnejšej krajine 94 % dospelých verí v Boha, 89 % verí že existuje nebo a 73 % aj peklo a Diabol, 36 % verí na duchov, 37 % uznáva astrologiu a 23 % je presvedčených, že duše sa prevetľujú. Iba 9 % Američanov uznáva, že človek sa vyvinul z nižších foriem života bez Božieho zásahu, 40 % akceptuje výklad evolúcie ako procesu riadeného Bohom a 47 % je presvedčených, že človek bol stvorený Bohom pred menej ako desať tisíc rokmi. Ako v roku 2001 napísal teoretik vedy D. S. Greenberg, „nešťastná, nedemokratická pravda je, že v Spojených štátoch, a tak isto v iných krajinách, veda prosperuje za stavu, keď verejnosť nerozumie podstate vedy“.

Ibaže: rozumejú vôbec „podstate vedy“ aspoň tí, ktorí ju robia, samotní vedci, alebo tí, ktorí jej poznatky technicky využívajú, technici, ekonómovia a politici? Ovládajú ju? Usmerňujú jej

masovej komunikácie. Vedcov si kúpi a mnohí z nich mu spoľahlivo slúžia: rok čo rok sú tieto prostriedky dokonalejšie. Ale potrebuje aj iných vzdelaných ľudí, nielen vedcov; potrebuje vymýšľačov príbehov, obrazov, klebiet a senzácií. Už to však nemusia byť na-

tradičných mýtov labilizuje a nakoniec možno celkom rozloží aj tieto nosné inštitúcie súčasnej civilizácie.

V tom je problém tejto fázy evolúcie ľudstva. Fundamentálny. Tento vývoj nie je trvalo udržateľný. Nezdá sa však, že by ho bolo možno zastaviť

Trh, tento všemocný Veľký inkvizítor 21. storočia, má všetky predpoklady pre to, aby uskutočnil zámer Veľkého inkvizítora z Dostojevského príbehu: dať ľudstvu masové šťastie. Dať priemernému človeku, stámióly, nasýtenie a bezpečie. Keď uspokojí tieto dve potreby, naplno sa môže venovať uspokojovaniu tretej: potreby vyznať sa vo svete, nepociťovať úzkosť z neznámeho a nepochopiteľného, všetko vedieť a všetkému rozumieť. Na to trh nepotrebuje vedu: vedecké vysvetlenia sú fragmentárne, nedokonalé a čoraz zložitejšie a nezrozumiteľnejšie.

slovovzatí znalci, špecialisti v rôznych odboroch, talentovaní tvoriví umelci, samostatne myslíaci. Rýchlo vyrastá nový typ publicistu: zasadne k počítaču, spustí si internetový vyhľadávač, z angličtiny preloží, prípadne „tvorivo“ parafrázuje, údaje či komentáre z databáz, ktorých obsah má už dnes miliardy položiek a denne sa zväčšuje. Ako huby po daždi začína sa objavovať v prostriedkoch masovej komunikácie tento nový druh *hyperkomunikátorov*, absolútnych pseudovšeznalcov. Za pár rokov týchto ľudských agentov, poslušných služobníkov komunikačného trhu, nahradia rýchlejšie, šikovnejšie a inteligentnejšie roboty.

To, čo takto masový čitateľ, poslucháč a divák dostáva, nie sú informácie a znalosti, ale satisfakty, ktoré uspokojujú jeho potrebu kognitívnej istoty a prehľadnosti. A k tomu čoraz viac distrakty, čo čoraz účinnejšie slúžia inej potrebe – potrebe zabávania sa. K publicistom typu internetových polyhistorov priraduje sa ďalšia komunikačná elita – *baviči*. Zdanlivo nerobia nič iné, len sa prispôsobujú požiadavkám a vkusu máš. V skutočnosti to však oni sami takýmto spôsobom vytvárajú požiadavky a vkus priemerných ľudí, a teda absolútnej väčšiny ľudstva. To oni dnes vtlačajú podobu svetu. Dali by sa hádam nazvať *Malými inkvizítormi* (Inkvizítorčekmi?). Svet kultúry, a cezeň ľudský svet vôbec, sa stáva doménou Malých inkvizítorov.

Veľká disparita dostáva inú podobu, než mala donedávna. Baviči všetkých kategórií expanzívne obsadzujú teritória umenia. Teritória vedy čoraz viac zaberajú technovedci, pre ktorých je veda už iba služobníckou technikou (Malí inkvizítori vedy a techniky?). Klasická elita mýtovtvorcov a skeptikov je vytlačaná z obidvoch tvorivých teritórií, umenia a vedy, a postupne možno odsudzovaná na živorenie v getách.

Čo sa v tejto situácii deje s mýtmi, čo s ľudskou mýtofiliou? Spoločnosť zábavy má svoj *vlastný mýtus*. Jednoduchý: všetko je jasné, veda je vševedúca a technika všemohúca, stačí, keď každý jednotlivec sleduje záujem svojho potešenia a trh všetko zariadi k spokojnosti všetkých. Vytlačá a rozkladá, aspoň v západnej spoločnosti, tradičné mýty, najmä dominujúci mýtus židovsko-kresťanský. Na týchto tradičných mýtoch však boli postavené *všetky hlavné inštitúcie* západnej spoločnosti: morálka, právo, demokracia. Erózia

alebo zmeniť. Evolučná fáza, v ktorej sa bude ľudstvo v 21. storočí nachádzať, si možno vyžaduje samostatné označenie: *ultimátna doba*.

Apostati Dmitrija Merežkovského Dostojevského duchovný syn Dmitrij Merežkovskij (1866 – 1941) vo svojej knihe Julian apostata zachycuje dramatické časy záverečného obdobia Rímskej ríše v 4. storočí. Boli to roky zmätkov, neistôt, nepokojov. Rúcali sa hodnoty. Autor popisuje správanie vzdelancov, ktorí to všetko sledovali. Niektorí z nich, medzi nimi aj vzdelanec najprominentnejší, cisár Julian, sa pokúšali vzdorovať a revoltovať. Iní sa, poväčšine zo strachu alebo z prinútenia, prispôbovali novému, čo prichádzalo, aj keď sa im javilo ako regres a úpadok. Ale vari najpozoruhodnejší boli takí, čo mali jasnozrivé vedomie, že sú proti tomuto procesu bezmocní: zaujali postoj divákov a na túto dobu konca epochy sa pozerali ako na divadlo. Alebo ako na ohňostroj; zaujímavý, s vlastnou špecifickou krásou i ošklivosťou, ale ktorého plamene nakoniec všetko pohltia. I to, že oni sami v týchto plameňoch ohňostroja zahynú, brali s dôstojnosťou a stoickým pokojom.

Klasická elita mýtovtvorcov a skeptikov, čo po tisícročia určovali podobu kultúry, je dnes možno v podobnej situácii, v akej boli vzdelanci v Merežkovského románe. Časť sa pokúša vzdorovať, časť sa prispôbuje, časť možno volí postoj rezignovaných mudrcov, čo už len ako diváci sledujú evolučný ohňostroj. Pripomeňme si: keď v roku 1749 oslavovali v Anglicku jednu z politických udalostí ohňostrojom, skomponoval Georg Friedrich Händel svoju slávnu Hudbu ku kráľovskému ohňostroju, aby zmyslové potešenia účastníkov oslavy z vizuálneho zážitku znásobil. Ohňostroj ultimátnej doby určité získa na pôsobivosti, ak bude mať polyfónny sprievod, ktorý mu budú robiť diela umelcov všetkých proveniencií. Nezabudnime započítať k nim umelcov dnes zvlášť významných a potrebných: *vedcov a humanistov*. Hádam najmä oni by ohňostroju ultimátnej doby mohli dať svojimi premýšľaniami händlovský charakter harmonického a melodického plápolania... Až do konečného zhasnutia.

Ladislav Kováč

Na stretávanie a diskutovanie nám chýba čas a pohoda

„Načo človek vlastne potrebuje filozofiu? Ťažko povedať. Nieкто ju potrebuje, nieкто nie,“ hovorí Egon Gál, filozof, riaditeľ Ústavu kultúrnych štúdií a Inštitútu judaistiky Fakulty sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského. Zaoberá sa filozofiou mysle a filozofiou kognitívnych vied, je editorom novej edície Vydavateľstva PT Osobnosti filozofie. Je spoluautorom antológií Filozofia a kognitívne vedy a Kognitívne vedy, editorom Antológie filozofie mysle, Myslel, telo, stroj a Za zrkadlom moderny.

Po novembri 1989 boli rušené „marxistické“ katedry na vysokých školách. Ako isté vyplnenie medzery v humanitnom rozmere inak orientovaného univerzitného vzdelania vznikali tzv. katedry humanistiky. Vy ste stáli pri zrode (a na čele) jednej z nich. Postupne v rámci úsporných opatrení katedry zanikali, pred pár mesiacmi ako posledná zanikla práve tá, ktorú ste zakladali. Ako s odstupom hodnotíte projekt humanistických katedier?

Slovo „humanistika“, v tom význame, ako sme ho použili v názve našej katedry, použil ako prvý Ladislav Kováč v nejakom novinovom článku. Myslel ním súbor disciplín, ktoré sa zaoberajú človekom, spoločnosťou a kultúrou, ale z jeho hľadiska ich nemožno považovať za vedy. Katedry humanistiky mali ponúkať akýsi vzdelanostný základ pre každého absolventa univerzity. Každý, aj exaktne zameraný absolvent, mal mať základ sociálneho a humanitného vzdelania. My sme sa tejto myšlienky chytili a založili sme na matematicko-fyzikálnej fakulte katedru, kde sa prednášali veci, ktoré by podľa nás takýto základ vzdelanosti mali tvoriť: dejiny ekonomických teórií, filozofia matematiky a prírodných vied, úvod do psychológie, základy filozofie a kognitívne vedy. Študenti mali o túto katedru veľký záujem. Neskôr, keď už to počiatkové nadšenie pre zmeny opadlo, sa v akademickom senáte fakulty rokovávalo občas o tom, či ju zrušiť alebo nie, a boli to vždy študenti, ktorí rozhodli, že zotrvala. Myslím si, že táto katedra vzbudzovala odpor skôr u niektorých kolegov, učiteľov iných odborov a funkcionárov.

Zrušenie sa vždy odôvodňovalo argumentom, že tieto predmety sa dajú študovať na iných fakultách v rámci univerzity.

To, čo poskytovala táto katedra humanistiky, sa inde neučí. Jej program bol špeciálne šitý pre matematikov, fyzikov a informatikov. Okrem toho si len ťažko dokážem predstaviť, ako budú študenti cestovať z jedného konca mesta na druhý kvôli jednej prednáške z filozofie a potom zasa naspäť na prednášky a semináre na svoju materskú fakultu.

Momentálne sa primárne venujete najmä kognitívnej filozofii, čo je príklad typickej interdisciplinárnej vedy.

Áno, je to taký súbor rozličných vied zaoberajúcich sa ľudským myslením, konaním a socialitou, od kultúrnej antropológie cez psychológiu, jazykovedu, filozofiu až po informatiku a umelú inteligenciu. A možno aj vďaka tejto „matfyzáckej“ katedre a kolegom z iných fakúlt, aj z Technickej univerzity, je dnes kognitívna veda u nás v takej situácii, že by mohli byť akreditované ako študijný program pre magisterské štúdium. Na FMFI UK vzniklo Centrum kognitívnej vedy, ktorého jadro tvoria niektorí pracovníci zrušenej katedry humanistiky.

Na Slovensku sa stále lamentuje, že nie sú peniaze na vedu, na kultúru. Ak sa porovnáme s krajinami podobného osudu, sme na tom skutočne oveľa horšie. Čím to

Foto archív K&S

je? Má slovenská inteligencia malé sebavedomie?

Už pätnásť rokov sa tu hovorí, že Slovákom chýba sebavedomie, slovenskej inteligencii chýba sebavedomie, nevieme sa predať a pod. Myslím si, že to nie je pravda. Možno vedcom chýba niečo, čo keby mali, nerobili by vedu, ale obchod alebo politiku. Ale zasa majú niečo, čo obchodníci a politici nemajú. V porovnaní s Českou republikou a inými okolitými krajinami sa u nás skutočne dáva najmenej peňazí na vedu a vzdelanie. Nevie si to vysvetliť inak, ako, že záujmy tých, ktorí odišli zo škôl do parlamentu, sa presunuli do iných oblastí. A ľudia, ktorí skutočne chcú robiť a aj robia vedu, sa nepohybujú v okolí parlamentu. Má to dosť zhubné dôsledky. Dobrý a mladý odchádzajú do zahraničia a tí, ktorí sa tam uchytia, sa zväčša nevrátia.

V Čechách mali ten istý problém. Ale vydobyli si pre vedu rádovo lepšie podmienky.

Vedúce osobnosti českej vedy majú zrejme väčšiu spoločenskú autoritu, ako majú na Slovensku. Ale možno že je česká politika osvietenejšia a uvedomuje si, že veda a intelektuálny kapitál sú pre spoločnosť aspoň také dôležité ako zahraničné investície.

Je však najväčším problémom to, že nemáme osvietených politikov? A čo, opäť, slovenská inteligencia? Nie je problém aj v jej neschopnosti spojiť sa, zomknúť a ťahať za jeden povraz?

Intelektuálna spoločnosť na Slovensku je skutočne dosť atomizovaná, nefunguje komunikácia medzi ľuďmi, ktorí sa zaoberajú podobnými vednými oblasťami,

nehovoriac už o nejakých medziodborových kontaktoch. Na Slovensku sa ešte nerozbehol intelektuálny diskurz. To, čo sa odohráva, sú skôr intelektuálne súboje medzi rôznymi zákopmi. Nie je záujem a ani ľudia, ktorí by mali dostatok energie a chuti ho rozbehnúť. Intelektuálny život na Slovensku je skutočne dosť mdlý.

Stáli ste pri zrode a pôsobíte ako editor edície Osobnosti filozofie. Zdá sa, že hľad „laickej“ verejnosti po ich odkaze tu je. Ostatne znalosť filozofie sa pokladá za súčasť všeobecného vzdelania. Iné disciplíny sú na tom často horšie. Dokonca sa nájdu i takí, ktorí sa chvália ignoranctvom voči všetkému mimo svojho odboru. Je to nutná daň „pokroku“ alebo len naša kultúrna nezrelosť?

To sú dve rôzne veci. Po prvé si nemyslím, že záujem o tie vedľajšie odbory je až taký malý. A ignoranti vždy boli a budú, netreba sa nimi zaoberať. Ale skutočne narastá akýsi izolacionizmus disciplín. Ťažko povedať, či to, že ani v Bratislave sa nedarí rozbehnúť interdisciplinárnu diskusiu medzi ľuďmi z rôznych odborov, je spôsobené tým, že robí špeciálny vedný odbor je také náročné a človeku už nezostáva čas zaujímať sa aj o iné veci. Alebo jednoducho necítia potrebu. Možno je to aj tým, že intelektuálny život sa tu krúti skôr okolo politiky ako okolo vedy a kultúry.

Ale pokusov bolo niekoľko.

Áno, aktivity tohto typu sa pred pár rokmi odohrávali na pôde Európskeho kultúrneho klubu, ktorý zanikol. Neskôr vznikla Popperova spoločnosť, ktorá sa rozpadla. Bolo tu skutočne niekoľko pokusov rozbehnúť diskusiu, kde

by ľudia z rôznych akademických oblastí diskutovali o tom, čo je momentálne živé v jednotlivých vedných odboroch. Potreba určite je, prečo nie je záujem, to je otázka skôr pre nejaký sociologický výskum. Je tiež pravda, že na Slovensku politika dosť spolarizovala spoločnosť, že niektorí ľudia, ktorí predtým sedávali pri jednom stole, si dnes už spolu nesaďnú. A to sa pravdepodobne prenieslo aj do intelektuálnych kruhov. Politika dominuje v slovenskom intelektuálnom živote. Chýba tu akási didaktická pohoda, ktorá je potrebná na to, aby sa ľudia stretávali v rôznych kluboch a diskutovali. Aj o problémoch, ktoré nesúvisia s politikou, nedostatkom peňazí a zlými podmienkami pre vedu a kultúru.

Ak by ste mali vymenovať tri inšpiračné zdroje súčasnej filozofie, ktoré by to boli?

To je dosť subjektívne. Filozofia, ktorá zaujíma mňa, sa inšpiruje témami a problémami, ktoré vznikajú na rozhraní disciplín zaoberajúcich sa ľudským myslením. Kľúčové problémy, ktoré spôsobili najväčšie zdvihy v európskej filozofii, boli vždy problémy, ktoré vznikali mimo filozofie. Dobrá filozofia vždy prepájala rôzne intelektuálne oblasti. V stredoveku to bolo prepájanie medzi gréckou filozofiou a Bibliou. Moderná filozofia od 17. storočia vyrastala na prírodných vedách a na fyzike. Od 19. storočia čerpá inšpiráciu skôr z evolučnej teórie a darvinizmu. V druhej polovici 20. storočia bol pohyb vyvolaný najmä vývojom v umelej inteligencii a v kognitívnych vedách. Mnohí vynikajúci filozofi dnes skutočne fungujú ako spojovacie články medzi jednotlivými vedeckými odbormi. Napríklad jeden z najvýznamnejších kognitívnych filozofov Daniel Dennett pracuje ako externý spolupracovník kolektívu, ktorý

konštruuje inteligentné stroje, iní filozofi spolupracujú s experimentálnymi psychológmi, kultúrny antropológmi a podobne. Filozof nemôže žiť len z problémov, ktoré vznikajú vo vnútri filozofie. Najzaujímavejšie veci vo filozofii vznikajú tam, kde dochádza k akémusi interdisciplinárnemu prepojeniu. Inšpiračnými zdrojmi súčasnej filozofie sú, podľa mňa, najmä biológia, kognitívne vedy a politika. Najzaujímavejší pohyb sa dnes odohráva v etike a morálnej filozofii. Tieto oblasti filozofie dnes prichádzajú s novými myšlienkami, tvoriacimi akési prepojenie medzi vedami o človeku a filozofickou tradíciou.

Kto by považoval za inšpiratívnu pre svoju prácu súčasnú filozofiu a čo z nej?

Odkedy sme spolu s Albertom Marenčinom spustili edíciu Osobnosti filozofie, sa ma často pýtajú, načo človek vlastne potrebuje filozofiu. Ťažko povedať. Nieкто ju potrebuje, nieкто nie. Jeden môj priateľ mi občas hovorí: Ja nie som filozof, ja som praktik života. Asi tým chce povedať, že filozofia nám nepomôže odpovedať na konkrétne politické, ekonomické, vedecké alebo umelecké otázky. To je samozrejme pravda, ale ak sú ľudia ako-tak poznačení filozofiou, je to na spôsob, akým riešia konkrétne problémy života, vidieť. Stará stoická múdrosť hovorí: Kto vie, toho život vedie, kto nevie, toho vlečie. Skutoční filozofi sú teda ľudia, ktorí nám pomáhajú rozumieť tomu, čo vieme, alebo veríme, že vieme. A tiež aký je rozdiel medzi vedieť a veriť. Každý, koho tieto veci zaujímajú, by mohol filozofiu považovať za inšpiráciu pre svoju prácu.

Zhovárali sa
Martina Nemethová
a Damas Gruska

Ježišova Magna charta

iba osamelí filozofi či literáti, dnes sa začína zmocňovať obyčajného človeka, más. Stred niekdajšieho sveta sa stratil. Boh zomrel – vykrikoval pred storočím dramaticky osamelý Nietzsche. Dnes tento stred zomiera už aj v obyčajných ľuďoch, dokonca v samých kresťanoch.

Jeden z veľkých súčasných katolíckych teológov E. Biser napísal vo svojom základnom diele *Einweisung in das Christentum* (Názov sa ťažko prekladá do slovenčiny. Nie je to návod ku kresťanstvu. Biser hovorí o Einweisung, pretože spája kresťanstvo s myslením, s filozofiou. Weisheit, múdrosť, je základný pojem filozofie. Veľmi voľne by sme preto mohli názov preložiť ako *Premyslenie sa k Bohu*):

„Krizový stav, do ktorého sa kresťanstvo podľa všetkých príznakov dostalo, má svoju najnápadnejšiu príčinu v tom, že pozdvihlo perifériu na domnelý stred, zatiaľ čo ten skutočný stred stratilo zo zreteľa.“ A keďže pre masmédiá sú senzácie lákavejšie ako trizvez

Karol Nandrásky sa odhodlal dotknúť toho najvlastnejšieho stredú Biblie, takzvanej Reči na vrchu a odvážil sa s týmto svojim poznaním vystúpiť na verejnosť.

správy, počúvame o nich viac ako o ich prípadnom prekonaní. Geisteswissenschaften, duchovné vedy, systematicky vytlačáme na okraj, hoci už napríklad aj Huntington vo svojej vízii Zrážka kultúr poukázal na ich význam. Lahšie sa nám hovorí o hospodárskych problémoch ako o otázkach ducha. Ak však máme znova nájsť stratený stred, musíme sa o to pokúsiť.

Veľmi ma preto potešilo, keď sa aj náš slovenský profesor evanjelickej teológie, ktorý sa celý život ako biblista zaoberal predovšetkým Starou zmluvou, po dlhoročnom zápase s moderným vedeckým a najmä filozofickým poznaním odhodlal dotknúť toho najvlastnejšieho stredú Biblie, takzvanej Reči na vrchu, a odvážil sa s týmto svojim poznaním vystúpiť na verejnosť. Výsledkom je ďalšia jeho kniha *Ježišova Magna charta a súčasnosť*. Ako starozmluvník sa musel vyrovnávať predovšetkým s Mojžišom, prorokmi a vôbec dejinami biblického Izraela, ako teológ a kresťan sa však nakoniec odhodlal vzpriamiť aj pred svojim najväčším učiteľom – Kristom. Kristus sa pre neho stal výzvou a ako výzva ho nielen naplnila, ale aj znepokojuje. K biblickej tradícii sa musí stále vracáť. Toto spojenie našiel nakoniec aj v samotnej Ježišovej charte: „Nemyslite si, že som prišiel zrušiť zákon alebo prorokov. Neprišiel som zrušiť, ale uskutočniť.“ Nesmieme si však myslieť, že to možno uskutočniť tak, ako nejaký politický program. Niekedy hovoríme, že prišiel zákon naplniť. Čo to však znamená? Medzitým sme si aj z Krista samého urobili zákon – Nový zákon. Čo to má byť, ak nie zákon? Tu sa zrejme skrýva to, čo hľadáme.

„Retrospektívny pohľad na dejiny výkladu Ježišovej Veľkej charty odhaľuje, že kým prvé generácie kresťanov ju vnímali ako záväznú pre svoj život, v dejinách cirkvi sa jej radikálnosť tlmila. Ježišove slová, uvádzané výrokom *Ja vám však hovorím*, sa pokladali za nespĺniteľné, ktorými sa nemôže riadiť politika ani osobný život ľudí. Vyhlasovali sa za nerealistické, prehnane, iluzórne a svojvoľné. Samotná cirkev si ich prispôbila podľa toho, ako vyho-

vovali jej záujmom... Katolícke učenie robí rozdiel medzi prikázaniami a radami. Prikázania zaväzujú všetkých kresťanov, kým evanjeliové rady, ako dôsledná poslušnosť, chudoba, nemanželský život, platia len pre klerikov: kňazov, biskupov a ľudí mníšskych rádov. Luther odmietol delenie ľudí na dve triedy, ale svojím učením o dvoch ríšach sa ani on dvojakosti nezbavil. Zaviedol etiku dvoch úrovní, podľa ktorej Ježišova Magna charta platí len pre „duchovnú ríšu“ (oblasť osobnej zbožnosti), kým „svetská ríša“ (politická oblasť) má uplatňovať zákony. Otvorila sa tým cesta k dvojakej morálke. V osobnom živote má kresťana viesť Ježiš, ale občan štátu sa má riadiť nariadeniami politickej vrchnosti – hovorí vo svojej knihe Nandrásky. Táto dvojakosť však ohrozuje nielen spoločenskú morálku, ale samé základy cirkvi a spoločnosti, ohrozuje identitu človeka. Spomínaný E. Biser však pripomenul, že táto roz dvojenosť siaha až k Bohu. Aj Boh židovskej a kresťanskej tradície bol takto rozdvojený, raz trestajúci, inokedy odpúšťajúci, raz spravodlivý, inokedy milosrdný. Raz to bol Boh hnevu, inokedy Boh milosrdenstva. Ježiš však podľa Biseru túto dvojakosť prekonal, ukázal, že Boh má k človeku priamy a vnútorný, ničím nepodmienený vzťah. Preto ho Ježiš nazýval Otcom. Preto aj Ježišova láska k nepriateľom, preto jeho zápas o človeka, o ľudstvo až do poslednej kvapky krvi. Práve tento postoj sa zračí z celej Ježišovej charty. Nie je to ten hľadaný stred?

Tu ho našiel aj známy fyzik a filozof C. F. von Weizsäcker. „Keď som bol asi jedenástočný, dostal som do daru Nový zákon v malom vydaní a začal som v ňom listovať. Tak som sa dostal k Reči na vrchu. Vyrastal som v liberálnej, ale zbožnej kresťanskej rodine, a tak som veril, že to, čo sa v tomto texte nachádza, je pravdivé. A to ma potom nesmierne vydesilo. Musel som totiž vyvodit' dôsledok: ak je to, čo tu stojí, pravdivé, potom je môj život nepravdivý. Potom je aj život, aký sa žil v mojom prostredí, nepravdivý. Podľa čoho sa potom mám vo svete orientovať?“ spomína v rozhovore o Reči na vrchu. Mnohé z tejto reči ešte nevedel pochopiť, vedel však celkom dobre pochopiť, čo tam stálo: „Počuli ste, že vašim predkom bolo povedané: Nezbijješ! Ja vám však hovorím, kto sa hnevá na svojho brata, patrí pred súd.“ Keď bol dieťa, bola vojna. Vtedy niekedy písal úvahu na tému *Moje budúce povolanie*. Písal tam: „Jestvuje mnoho povolaní, ktoré by som si mohol vybrať; najradšej by som bol astronóm. Sú však aj také povolania, ktoré si nechcem vybrať. Nechcel by som byť napríklad vojakom, pretože nechcem nikoho zabiť.“ Jeho matka, ktorá pochádzala z dôstojníckej rodiny, si to prečítala a bola z toho veľmi otrásená. Pokúšala sa mu objasniť, že ako vojak predsa bude brániť vlast', čo znamená chrániť svojich blízkych. Dostal sa do veľkého konfliktu, necítil, samozrejme, nijakú potrebu protirečiť svojej matke, ale v Reči na vrchu to predsa stálo. Až k slzám vtedy obhajoval, že vojenskú službu treba odmietnuť. Bola to akiste detská reakcia na tento text. Ale text prekračuje všetko, čo ktokoľvek z nás môže urobiť. On sám hovorí: „Aj keď ho dnes čítam, viac než sedemdesiatročný, vodí sa mi stále rovnako. Nikdy, ani vtedy som si nemohol zvoliť únik, že text nie je pravdivý. Tento text je očividne pravdivý.“

Neskôr túto detskú vieru samozrejme aj on stratil. Nie preto, že sa stal prírodovedcom. To nebol jeho problém, problémy mu spôsobilo niečo iné: Bol pokrstený a vyrástol v evanjelickej cirkvi. Mal však priateľov katolíkov. Fakt, že sa náhodou stal luteránom, nemôže byť predsa vôbec argumentom

Jan Konůpek, bez názvu, 1944

pre to, že katolíci nemajú pravdu. Bol pokrstený ako kresťan, vychovaný ako kresťan. Fakt, že je, pretože sa narodil v Európe, kresťanom, ešte nič nehovorí o tom, že kresťanstvo má pravdu skôr ako budhizmus alebo hinduizmus. „Pokiaľ som pripútaný na autority, pretože sú to autority, v tieni ktorých som náhodou vyrástol, nemá to nič spoločné s otázkou pravdy. Nastolil som teda otázku pravdy. Ďalej som už mohol, smel veriť iba to, čo som sám zakúsil. Ku skúsenosti patrí však aj to, že keď som prečítal Reč na vrchu a spýtal sa: Môžeš povedať, že to nie je pravda? Musel som odpovedať: nie, to nemôžem povedať.“

Že táto reč vždy zasahovala ľudí, to je historická pravda. Ale čo znamená pre moderné vedomie? Modernému človeku predsa už nemožno jednoducho predložiť tento text a povedať: Počúvaj, to je pravda! Čo znamená táto

Čo znamená pre moderné vedomie Reč na vrchu? Modernému človeku predsa už nemožno jednoducho predložiť tento text a povedať: počúvaj, to je pravda!

pravda pre moderné, „osvietené“ vedomie? V Reči na vrchu možno rozlíšiť tri „vrstvy“. Prvá je všeobecná platnosť etiky, kategorický imperatív. Druhá je, že etika spočíva v zmysľaní a nie vo vonkajšom konaní. Tretia je indikatív blahoslavenstiev, na rozdiel od imperatív prikázaní.

Prvá rovina: zlaté pravidlo. Čo nechceš, aby robili tebe, nerob ani ty iným! To stojí v Reči na vrchu. Nachádza sa to nielen v Reči na vrchu, ale aj v celom rade klasických etických a náboženských textov, a to je to, čo nikto nemôže poprieť. Je to tajomné, ale nikto to nedokáže čestne poprieť. Človek to síce stále porušuje, ale ak to už raz svojim srdcom počul, nemôže čestne povedať, že to nie je pravda. V Reči na vrchu je to potom pravdaže radikalizované: „Ak ťa niekto udrie na pravé líce, nastav mu aj ľavé!“ To, samozrejme, robíme ešte menej. A otázka je, či je to potrebné.

Všeobecná etika, etika všeobecného príkazu, ktorá prikazuje všetkým ľuďom konať tak, ako to očakávajú od iných, táto etika je celkom dobre mysliteľná aj bez náboženstva, mimo náboženských súvislostí. Jej najpresnejšia, mne doteraz známa, formulácia pochádza od Kanta: „Konaj tak, aby sa maxima tvojho konania mohla stať keďkoľvek princípom všeobecného zákonodarstva.“ Tu nejde o ten alebo onen príkaz, tu sa vyžaduje, aby príkaz mohol byť príkazom, to znamená, aby ho bolo možné vzťahovať na každého. To je racionálne, rozumové premyslenie podmienok existencie spoločnosti. Reč na vrchu to nehovorí takouto racionálnou argumentáciou, ale nemožno sa jej vyhnúť práve preto, lebo je to tak.

Druhá rovina je zmysľanie. Nesmieš zabiť. To je známe už dávno a je to súčasťou všeobecnej etiky, pretože chcel by si, aby teba niekto zabil? Ale ty nesmieš nielen zabiť, ty nesmieš ani *chcieť* zabiť. Ty nesmieš v sebe pripustiť ani pohnúťku, ktorá by, v prípade, že by si ju nasledoval, viedla k zabitiu. Ani tomu nie je možné protirečiť. Kant i toto nádherne vyslovil: Na svete nejestvuje nič, čo by bolo možné bez akýchkoľvek výhrad nazvať dobrým, iba dobrá vôľa. To, čo sa vyžaduje, je dobrá vôľa. Ani tejto požiadavke nemožno uniknúť a tvrdenia ako: to sa od nás nemôže vyžadovať, lebo to nie je v našej moci, sú pokrytecké.

Tretia rovina sú takzvané blahoslavenstvá. Tu sa nehovorí „musíš“, tu sa nehovorí ani „môžeš, lebo musíš“, tu sa hovorí: „Blažený si, keď vytváraš pokoj, budeš sa volať synom Božím. Blažený si, ak si chudobný duchom, všetky žiadosti sa ti splnia.“ Skúsenosť, ktorá sa v tomto indikatíve vyslovuje, je tým vlastným jadrom. Ona je to, čo spôsobuje, že to nie je iba morálka, ale náboženstvo. Medzi čistou morálkou a náboženstvom jestvuje hlboký protiklad. Vlastne iba ten, kto dostal dar môcť milovať iných a seba, môže morálnu požiadavku postaviť na to miesto, kde neusmrcuje, ale oživuje.

Možno je v tom jadre skrytý stred, ktorý hľadáme, nielen v náboženstve, ale v živote. To viac, to naplnenie zákona, ktoré chýba modernému vzdelaniu i modernému poznaniu. Stred, ktorý nevedie k centralizmu, univerzalizmu, ktorý nevedie k totalite.

Imrich Sklenka

- ▲ Karol Nandrásky
- ▲ *Ježišova Magna charta a súčasnosť*
- ▲ Interlingua 2004
- ▲ 219 strán
- ▲ 298 Sk

- ▲ Eugen Biser
- ▲ *Einweisung ins Christentum*
- ▲ Patmos 2004
- ▲ 485 strán
- ▲ 25 euro

- ▲ Carl F. von Weizsäcker
- ▲ *Ideme in ústretu asketickej kultúry?*
- ▲ ARCHA 1995
- ▲ 112 strán

Globalizácia sveta vyvoláva zároveň naliehavú potrebu jeho centra. Pluralizácia spoločnosti nastoľuje otázku jej stredú. Špecializácia moderného poznania otvára znova otázku filozofie, poznania celku. Fyzika hľadá univerzálnu teóriu skutočnosti. Psychológia hovorí čoraz naliehavejšie o identite človeka, politika o integrite osobnosti. Na túto núdzu narazili dokonca už aj psychiatri. Mnoho ľudí privedie do ich ambulancií pocit existenciálnej prázdnoty. Pred storočím o nej vedeli

Rozširovanie sveta – kde je boh?

filozoficky zamýšľa nad transcendentnou a jej šiframi v našom živote, Koyré reflektuje vývin prírodovedy a filozofie od renesancie po Newtona.

Koyré nepísal len dejiny prírodovedy. Jeho knižka hovorí skôr o dejinách európskej kultúry a o vývine toho, ako sa z predstavy o konečnom svete a nekonečnom bohu postupne stával nekonečný svet, teda svet, v ktorom niet pre boha miesta. Koyrého poctivé reflexie a hľadanie miesta transcendentného boha v modernom myslení však hovoria oveľa viac – hovoria o neustálom hľadaní a strácaní boha.

Čo hľadá moderný (postmoderný) človek pri úvahách o bohu, o transcendentne? Na túto otázku sa snažil odpovedať aj Martin Buber v knižke *Temnota Božia* (z r. 1953). Nepísal o transcendentne, ale o Bohu. V európskej ikonografickej a myšlienkovvej tradícii slovo Boh veľmi pripomína Efelovho bradatého deduška sediaceho na oblakoch a sledujúceho svet. Pre Bubera však Boh nie je tento „deduško“, ale transcendentný princíp. Hoci u neho získava jednoznačný význam Ty, predsa aj toto Ty je niečo iné, lebo je priestorom pre dialóg. Ešte stále však smeruje k „otcovi“, ako bytosti – a tá pripomína osobu sediacu na obláčiku, pohrávajúcu sa s anjelkami.

Moderný človek už nehľadá takúto osobu. Hľadá skôr niečo, čo môže, či by mohlo byť v pozadí, nejaké tajomstvo, niečo, čo presahuje empirický svet – hoci termín transcendentia stále napovedá, že to „niečo“ je nad svetom či mimo sveta.

Európske filozofické a prírodovedné myslenie posledných storočí sa v uchopovaní boha pohybovalo od pohľadu mimo svet ku hľadaniu boha vo vnútri sveta. Koyré ukazuje tento pohyb na postupnom rozpade hierarchicky organizovaného sveta, na vrchole alebo centre ktorého pôvodne trónil boh, na prechode od uzavretého a daného k otvorenému a večne sa meniacemu svetu. Niekde v tomto prechode stratil moderný človek chuť vidieť boha ako deduška zhora pozorujúceho hmýrenie ľudí.

Preto dnes transcendentia prestáva byť niečím, čo je mimo, a začína sa spájať s tým, čo je vnútri, čo je súčasťou sveta. Toto niečo sa nestotožňuje s empirickým, s tým, čo vnímame a čo uchopujeme pomocou pojmov príčiny a následku. Klasické prístupy hovoria, že boha (Boha) možno pochopiť ako prvotnú príčinu, ako najvyššieho hýbatela, ako trestajúcu bytosť, čiže niečo, čo je mimo sveta. Moderný človek, poučený kultúrnou históriou kresťanstva či vedeckým poznaním, spoznáva v týchto podobách deduška na obláčiku.

Môže postmodernému človeku pomôcť v tomto hľadaní Ježiš Kristus? Čo môže pre neho znamenať táto postava? Súčasná úroveň poznania upozorňuje na kultúrno-historické súvislosti formovania postavy Ježiša Krista. Tým však získame od viery odstup, prestaneme ju vidieť ako zjavenie a vnímame ju ako kultúrno-historickú, teda konkrétnu kultúrnu konštrukciu ľudskej mysle. Nevieime o vzniku kresťanstva.

Jaspers svojho boha nepersonifikuje, nehľadá osobu, osobný boh je pre neho len jednou zo šifier, cez ktoré sa dostávame k transcendentnu.

tanstva už príliš veľa? Možno áno, ale poznanie kultúrnej histórie môže byť výhodou, lebo vtedy nemožno človeka získať lacnými trikmi náboženských figúrok predávaných ako púťové gýče.

Postava Ježiša Krista však môže predsa len mať význam aj pre postmoderného človeka – avšak mimo transcendentných princípov a bytostí. Dnes môže byť napríklad metaforou ľudskej dobroty, láskavosti a lásky. Veľmi presné vyjadrenie hĺbky tejto lásky a dokonalosti tejto metafory podáva G. Papini v knižke *Život Krista* z r. 1921. Ak má pre dnešok v niečom Kristus význam, tak je to asi hlavne táto láskavosť srdca, ktorá môže mať ľudský, nie boží pôvod. Ak by to mala byť božia láskavosť, znamenalo by to, že boh má srdce – to nás však opäť privádza k individuálnej bytosti, k deduškovi...

Moderný človek už nehľadá boha Abraháma, čo káže Abrahámovi obetovať svojho syna, ale skôr hľadá boha filozofov (B. Pascal). Jednou zo súčasných ciest je aj hľadanie K. Jaspersa. Ten svojho boha nepersonifikuje, nehľadá osobu, osobný boh je pre Jaspersa len jednou zo šifier, cez ktoré sa dostávame k transcendentnu. Preto K. Jaspers nehľadá boha mimo

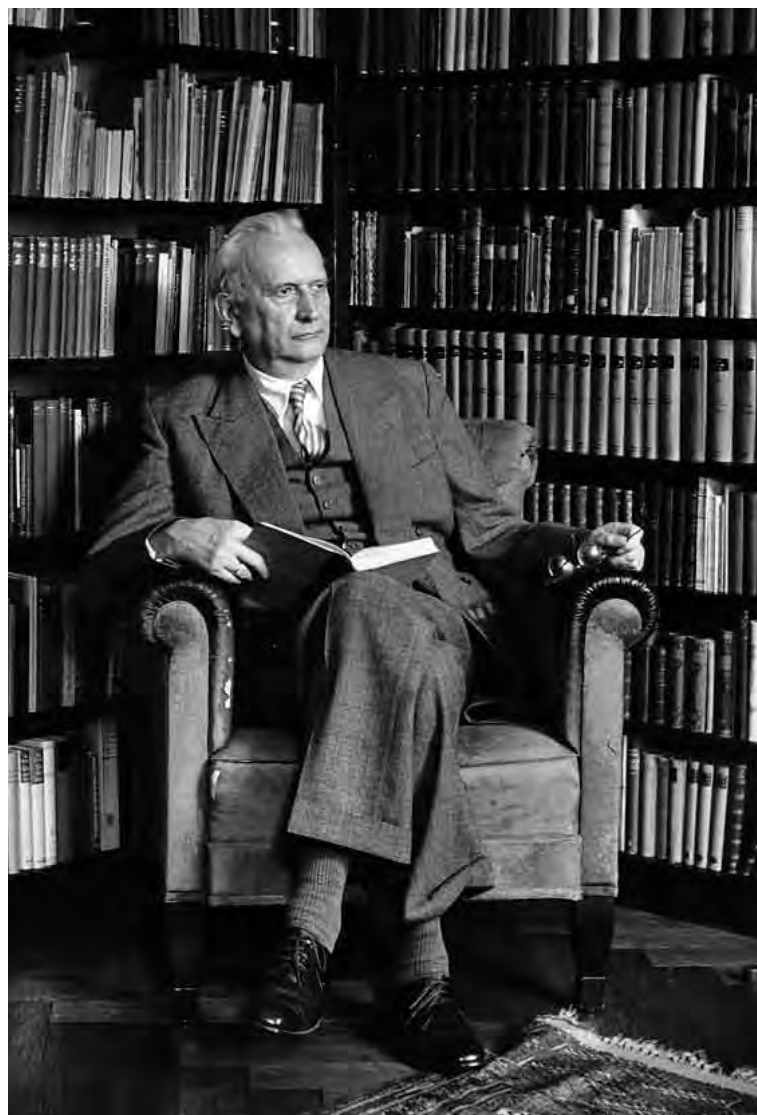
Koyré hovorí o dejinách európskej kultúry a o vývine toho, ako sa z predstavy o konečnom svete a nekonečnom bohu postupne stával nekonečný svet, v ktorom niet pre boha miesta.

sveta, ale uvažuje o fungovaní sveta, ľudí, človeka, prírody, hľadá tajomstvo v človeku a v prírode, hľadá to, čo presahuje jednotlivú bytosť (nezáleží na tom, či bytosť ľudskú alebo prírodnú). Nie je to ten starý pán, ktorý náš svet stvoril a už do neho nezasahuje. Je to niečo iné:

Akoby dnes, po existencialistoch, po Heideggerovi, po holokauste už človeku nestačilo to každodenné, empirické, čo človek okolo seba vidí. Pre súčasného človeka svet neznamená len to, čo je schopný on osobne uchopiť v skúsenosti. Je síce veľa vecí, ku ktorým sa svojou osobnou skúsenosťou nikdy nedostane, ale kvôli tomu tam nepotrebuje hľadať boha – lebo vie, že sa tam predsa dostanú iní. Sú „nevysvetliteľné“ veci v kolektívnom nevedomí, sú „nevysvetliteľné“ veci v ľudskom srdci, niekedy „to tak musí byť“, „bol to osud“, ale to je dnes už málo. Všetky podobné argumenty totiž sa principiálne dajú preložiť do empirických a vedeckých dát a nepotrebnú „hypotézu boha“. Dnes už nepriťahujú lacné riešenia.

Problém je niekde inde, nie v oddelení jednotlivých skúseností a nepoznaného. Akoby postmoderný človek začínal v posledných desaťročiach cítiť niečo, čo presahuje individuum. Možno to cíti svojím srdcom, možno dnes viac ako inokedy vnímame archetypy K. G. Junga, možno si väčšmi uvedomujeme hodnotu prijatia druhého človeka. Zdá sa, že na to niečo, čo nás presahuje, nestačí ani pojem ľudstva, ani pojem prírody, ani pojem vesmíru. Do hry totiž vstupujú pocity a tam pojmy prestávajú platiť.

Akoby sa v postmodernom človeku opäť začal ozývať dávno stratený pocit jednoty sveta, vesmíru. Je to ten pocit, keď človek hľadá na svet okolo seba a v jednom momente cíti v sebe, vo svojom srdci, aj blízkeho človeka, aj seba, aj vzduch, aj vôňu, aj prebúdajúci sa deň, aj stretnutia s ľuďmi, aj čaj, ktorý práve popíja... Pociť môže trvať pár sekúnd, ale súčasné návraty náboženstiev upozorňujú často práve na podobné pocity. Akoby v tomto zážitku celistvosti sveta človek vnímal

Karl Jaspers (1883 – 1969). Foto archív K&S

vecí ako šifry transcendentie. Asi tu niekde nachádza moderný človek kľúč k transcendentii. Jeho pocit mu umožní zostať vo svete a súčasne prekročiť svoju empirickú každodennú existenciu, prekročiť samého seba, prekročiť aj empirickú existenciu vedy, ľudstva, histórie a pod.

Ak dnes, v čase návratu náboženstiev, pripustí postmoderný človek niečo také, ako je transcendentia, tak to pre neho pravdepodobne nebude nič mimo tohto sveta ani to asi nebude nič mystické. Zrejme to bude v tomto svete a asi to bude blízke tajomstvu, srdcu, prípadne archetypom.

Keď K. Jaspers uvažuje o transcendentne, píše – počúvať ticho bytia. Pokora, počúvanie, bytie, zverí sa tajomstvu bytia tak, aby človek získal pocit celistvosti sveta. V takom pociť sú šifry a tajomstvo. Človek cíti, že celý svet neuchopí nikdy, ale toto slovo hovorí, že človek cíti ohromnosť sveta, ktorá ho udivuje, napína, láka, skrýva sa, núti ho hľadať, lebo ho niečím oslovuje.

Tajomstvo je práve tá celistvosť sveta, vlastne ten zážitok celistvosti. Človek v tej chvíli vníma svet ako celok, nie ako súbor jednotlivých vecí. Vníma zmysel ľudského života ako celku, to jest, že žije, že je tu, že zo seba nevyjde, že bude vždy sám so sebou, vníma svoju existenciu, prežíva svoju existenciu ako celok. Existencia individuálneho človeka zostane pre neho asi vždy záhadou, hoci môže vedieť veľa o spermii, vajíčku, plodovej vode, bunkách, chemických procesoch v tele a pod. Existencia ako celok je však tajuplná.

V modernej a postmodernej filozofii sa náboženský zážitok tajuplnosti často vracia cez kategóriu existencie. Jednotlivý človek je schopný približovať sa k transcendentii vo svojej každodennej alebo hraničnej existencii. Cez uchopenie svojej slobody, o ktorej nevie, kde a ako mu bola daná (ak vylúči aktuálne sociálno-politické interpretácie), cez precítenie svojej schopnosti rozhodovať, tam niekde hľadá a nachádza súčasný človek cestu k transcendentii. V konečnom dô-

sledku teda nie transcendentno (a už vôbec nie Boh), ale zážitok a pocit vlastnej existencie a existencie sveta. Nepomenovateľný a neopísateľný pocit, nepomenovateľný a neopísateľný zážitok. Z pocitu existencie človeka k pocitu existencie celku sveta.

Takže nakoniec nenachádzame transcendentiu mimo sveta, ale nachádzame svet imanentný sám sebe. Svet bez deduška na obláčiku, svet ako Spinozova substancia existujúca sama osebe, pre seba a mimo nej nič. Svet, ktorý jediný je, je imanentný sebe samému a nič voči nemu transcendentné už nie je. Podľa Koyrého, len čo v prírodovednej a kozmologickej teórii neskorého stredoveku pukli nebeské sféry obalujúce zemeguľu, už sa vývin nezastavil: Z hierarchicky usporiadaného sveta sa stal nekonečný, večne pulzujúci a meniaci sa svet, v ktorom niet miesta pre starého pána na obláčiku. Jediné miesto, ktoré pre boha zostalo, je byť všadeprítomný, byť všade a vždy, teda vlastne nikde a nikdy – pretože ak niekde je, inde nemôže byť, ak je však nekonečne všade, potom aj nekonečne nikde nie je. Boh tak musel splýnuť so svetom.

Len čo začneme niekde mimo sveta zavádzať transcendentiu, hneď sa vynára horizontálne usporiadanie sveta – svet a niečo nad ním či za ním. Ak je svet imanentný len sebe samému a nemá nad sebou či vedľa seba nejakú transcendentiu, taký svet zostáva pre jednotlivého a obmedzeného človeka tajuplným. Človek však môže toto tajomstvo uchopiť cez zážitok vlastnej existencie v ohromnom svete – a tým sa povzniesť nad svoje každodenné existovanie. Drobný človečik má pocit, že ho to presahuje, a tým získava pocit transcendentie.

Zbožnosť teda vôbec nemusí smerovať k bohu (k Bohu, k deduškovi na obláčiku). Termín „zbožnosť“ môžeme použiť ako metaforu pocitu tajuplnosti sveta. Zbožnosť je v pozadí Jaspersových rozširovaní sveta sa však zbožnosť postupne stráca.

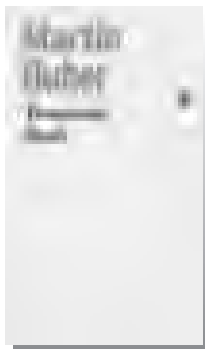
Erich Mistrík

- ▲ Karl Jaspers
- ▲ **Šifry transcendentie**
- ▲ Preklad Patrícia Elexová
- ▲ Kalligram 2004
- ▲ 119 strán
- ▲ 150 Sk

- ▲ Alexandre Koyré
- ▲ **Od uzavretého sveta k nekonečnému vesmíru**
- ▲ Preklad Petr Horák
- ▲ Vyšehrad 2004
- ▲ 261 strán
- ▲ 495 Sk

- ▲ Martin Buber
- ▲ **Temnota Boží**
- ▲ Preklad Tomáš Jeníček
- ▲ Vyšehrad 2002
- ▲ 171 strán
- ▲ 239 Sk

Žijeme v čase návratu náboženstiev. Akoby sa po storočiach, ktoré trvali od osvietenstva, naplnila predpoveď Martina Bubera – boh sa načas vzdialil, ale vráti sa, keď príde jeho čas.

Vracajú sa náboženstvá ako praktizovaná viera s morálnymi normami, ktoré sú v náboženstvách obsiahnuté. Menej sa stretáme s vážnymi úvahami o úlohe viery v živote moderného človeka a veľmi zriedkavé sú návraty k filozofickej reflexii boha ako transcendentného princípu. Zamýšľanie sa väčšinou redukuje (aspoň na Slovensku) na kampaňovú prezentáciu morálnych noriem či na suverénne tvrdenia vyslovované bez ďalšej argumentácie.

Do tejto situácie prišli na náš trh dve výnimočné knižky – slovenský preklad už z češtiny známych Jaspersových šifier transcendentie (prednášky z roku 1961) a české vydanie u nás skoro neznámeho autora, ale v zahraničí veľmi váženého – Alexandre Koyrého – *Od uzavretého sveta k nekonečnému vesmíru* (napísané r. 1957). Jaspers sa

Mal Achilles polodlhé vlasy?

- ▲ Lubomír Doležel
- ▲ **Heterocosmica**
- ▲ Karolinum 2003
- ▲ 312 strán
- ▲ 539 Sk

- ▲ Miroslav Červenka
- ▲ **Fikční světy lyriky**
- ▲ Paseka 2003
- ▲ 82 strán
- ▲ 99 Kč

- ▲ Paul Ricoeur
- ▲ **Úkol hermeneutiky**
- ▲ Preklad Alice Kliková
- ▲ Filozofia 2004
- ▲ 44 strán
- ▲ 79 Sk

„Už len pohľad na reklamný šot, ktorý bežal od začiatku roka, dával tušit, že pôjde do tuhého. V priebehu poldruha minúty mohlo pozorovať archeologické oko napočítat tucet vážnych faktografických chýb. (...) To sme sa ešte nevenovali fyzickému výzoru hlavných hrdinov. Dalo by sa škrípiť, či Achilles naozaj vyzeral ako Brad Pitt. Dokonca ani nevieme, či mal polodlhé vlasy,“ Peter Pavúk, klasický archeológ o veľkofilme Trója.

Odcitovaním vyššie uvedených slov nechcem v nijakom prípade vstúpiť do polemiky o kvalitách amerického filmu a už vôbec nie do diskusie o výsledkoch archeologického výskumu pozostatkov bánej Tróje. Zaujali ma len spôsoby autorovej argumentácie. To úprimné nasadenie, s akým voči umeleckej fikcii stavia odborné historio-graphické a archeologické poznatky, hovorí o faktografických chýbách v diele, požaduje hodnovernosť, čo v tomto prípade nepochybne znamená najmä rešpektovanie najnovších historiografických poznatkov. Citované slová totiž pars pro toto zastupujú tú líniu chápania vzťahu literatúry a skutočnosti (faktickosti, pravdivosti), ktorú môžeme označiť ako líniu mimetickú, či, všeobecnejšie a zrozumiteľnejšie, ako líniu „realistickú“. Ich autor z literárno-teoretického uhla pohľadu zastupuje široké publikum a bez rizika veľkého omylu možno povedať, že „realistický“

prístup k recepcii umeleckých textov je jedným z najrozšírejších. Fixuje ho totiž naše školské literárne vzdelávanie, založené práve na adorovaní „realistickosti“ umeleckého obrazu v kontraste voči iným spôsobom konštrukcie sveta v diele, a v mnohom potvrdzuje obľuba a vysoká sledovanosť filmovej produkcie, označenej prívlastkom „skutočný príbeh“.

Takýto spôsob interpretovania umeleckých textov však nie je len našou domácou špecialitou. Idea, že fikčné predmety sú reprezentantmi predmetov reálne existujúcich, dominuje v západnom estetickom myslení od obdobia antiky a má svoje zdroje v dielach Platónových a Aristotelových. Z literárnych dejín sú známe pokusy hľadať skutočnosť prototyp Robinsona Crusoa či Robina Hooda a v našich končinách, na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov, si spomíname na spor spisovateľa Milana Ferka a literárneho historika Vladimíra Petříka, v ktorom spisovateľ povyšoval svoje literárne fikcie na historiografické fakty. Oproti tejto tradícii sa približne od konca sedemdesiatych rokov 20. storočia stavia iná predstava o sémantike literárnych diel. Jej filozofickým východiskom sú práce z oblasti modálnej logiky a formálnej sémantiky, ktoré vychádzajú z názoru, že „veci by mohli byť iné, než sú“. Autoritatívnym základom pre tento typ uvažovania boli zistenia, ktoré v roku 1963 sformuloval vtedy len dvadsiatiročný filozof Saul Kripke. (Jeho hádam najznámejšia práca z tejto oblasti je kniha prednášok Pomenovanie a nevyhnutnosť z roku 1972, po slovensky vyšla v roku 2002.)

Filozofická predstava o „veciach, ktoré by mohli byť iné, než sú“, teda predstava o *možných svetoch*, ktoré sú iné než náš aktuálny svet, sa stala základom zaujímavej a produktívnej teórie fikčných svetov, ktorá sa prezentuje najmä ako naratívna sémantika (teda teória významu rozprávaných, prozaických textov, aj keď v českom prostredí najnovšie evidujeme aj pokus Miroslava Červenku o teóriu fikčných svetov lyriky). Jej dominantnými predstaviteľmi sú T. Pavel, M. L. Ryanová, J. E. Nolt, U. Margolin, niektorými svojimi prácami aj U. Eco a najmä český a súčasne kanadský literárny teoretik, profesor Lubomír Doležel. Prostredníctvom jeho po česky publikovaných časopiseckých prác a knižnej monografie *Heterocosmica* sa pokúsim prezentovať nielen spomínanú alternatívu voči mimetickej či „realistickej“ línii vnímania sveta umeleckého textu, ale upozorním aj na uvažovanie, ktoré podľa mňa pozitívne koriguje a dopĺňa vyššie načrtnutú teóriu.

Výhrady voči mimetickej sémantike formuluje Doležel už v štúdiu *Mimesis a možné světy* (1967) a upozorňuje na jej dve základné podoby (tretia, pseudomimetická, nie je v nami sledovanej súvislosti relevantná). Prvá je založená na predstave, že fikčná jednotlivina reprezentuje reálnu jednotlivinu, teda, povedzme, že filmový Achilles reprezentuje prípadného Achilla zo skutočnej Tróje alebo, že filmová Trója reprezentuje skutočnú Tróju. Lenže, čo s postavami, ktoré aj vníma-

Filozofická predstava možných svetoch, ktoré sú iné než náš aktuálny svet, sa stala základom zaujímavej a produktívnej teórie významu fikčných svetov.

me ako „realistické“, ale nevieme, kto je prototypom, a ani nevieme, kde ho máme hľadať. Čo teda s mamkou Póstkovou či Samom Pichandom, čo s takými priestormi v literárnych dielach, ktorým chýba vlastné meno alebo sú označené menom bez skutočného náprotivku? O odpoveď sa usiluje druhá Doleželom reflektovaná podoba mimetickej sémantiky. Hovorí, že fikčná jednotlivina reprezentuje skutočnú univerzalitu. V našom kontexte sa nám v pamäti oživuje z heglovskej tradície čerpajúca kategória typickosti, o ktorú sa opierali aj všetci tí, ktorí teoreticky zdôvodňovali socialistický realizmus. Ako príklad odcitujem z prác „klasika“ apologetiky socialistického realizmu P. Reimana: „... konkrétne jednotlivé jevy nás v umení zaujímajú len tehdy, majú len tehdy trvalý význam, má-li zpodobnený jednotlivý zjev všeobecné, typické rysy...“ (O realistickém pojetí umění, 1949). Teda, napríklad, mamka Póstková by mohla byť „typickým reprezentantom sociálne znevýhodnenej časti triedne rozdeleného sveta, ktorý je zobrazený v diele“.

Zjednocujúcim princípom oboch podôb mimetickej sémantiky je skutočnosť, že fikčné jednotliviny, teda prvky fikčného sveta, vzťahuje len a len k skutočnému svetu. Ako píše Doležel, „mimetická sémantika je umiestnená do rámce modelu, pripoušťať existenciu len jedného sveta“. Ako alternatívu ponúka syntézu sémantiky možných svetov a teórie textu a hovorí o sémantike fikčných svetov, pričom ich charakterizuje ako „množiny možných stavov“ ako „ne – realizované (ne – existujúce) možné entity (individua, atributy, udalosti, stavy atd)“. Parafrazujúc Doležela môžeme potom povedať, že mamka Póstková nie je reálne existujúcou osobou, je však možným individuum, ktoré obýva svet Tajovského diela. Tento svet rovnako nemožno stotožňovať so skutočným svetom na prelome 19. a 20. storočia. Ide predovšetkým o to, že existencia individuí obývajúcich fikčný svet a existencia samého tohto sveta nie je závislá od skutočných prototypov. Dokonca ani v prípadoch, kedy sú postavy fikčného sveta pomenované menami historických postáv. „Pro fikčného Robina Hooda je irelevantné, zda historický Robin Hood existoval, alebo ne. (...) Identitu fikčných individuí chráni hranice medzi svetom skutočným a svety možnými.“ Používajúc množné číslo v súvislosti s možnými svetmi Doležel naznačuje, že „množina fikčných svetov je neobmedzená“, teda, že literatúra nie je fixovaná len na reprezentáciu skutočného sveta. Popri svetoch podobných tomu nášmu poznáme svety, ktoré sú mu vzdialené alebo mu dokonca protirečia a ako čitateľa nemá problém konštruovať si vo svojej fantázii predstavu Palánku, rovnako ako nemáme problém konštruovať si predstavu sveta, v ktorom škriatok Martinko Klingáč pomáha zlatej priadke.

Literárne (filmové, divadelné) svety treba teda podľa tejto teórie chápať ako svety nezávislé od reálneho sveta, a súčasne z tohto skutočného sveta prístupné výlučne cez semiotické kanály, teda v podobe znakového spracovania informácií. Tieto informácie pochádzajú zo skutočného sveta autora, ale prechádzajú premenou na „neskutočné, možné entity“. Platí to aj v „špeciálnom prípade fikčných individuí; (historické) osoby ze skutočného sveta môžu do fikčného sveta vstúpiť pouze tehdy, pokud přijmou status možných alternátů“.

Syntézou Doleželových úvah o sémantike fikčných svetov je jeho monografia *Heterocosmica*, ktorá pôvodne vyšla v The Hopkins University Press v roku 1998 a ktorú sám autor preložil

Brad Pitt ako Achilles vo filme Trója. Foto archív K&S

pre české vydanie. Sústreďuje sa v nej najmä na typológiu naratívnych svetov ako svetov, v ktorých dominuje príbeh, rozlišuje naratívne svety s jednou osobou, svety s viacerými osobami, zaoberá sa problémom referencie fikčných svetov a analyzuje problém zmyslu literárneho diela. Na všetkých týchto úrovniach demonštruje svoje chápanie nezávislosti fikčného sveta od sveta skutočného, jeho chápanie ako „možného alternátu“ skutočnosti. Doleželu argumentáciu, ktorá spochybňuje relevantnosť volania po „faktografickej vernosti“ umeleckého textu skutočnému svetu, možno prijať. Nevieme, či mal Achilles polodlhé vlasy ani či vyzeral ako Brad Pitt, a ako čitateľov či divákov nás to ani nezaujíma. V možnom svete filmovej Tróje nám Achilla sprístupnil „semiotický kanál“ – herec svojím výkonom a maskovaním. Estetická funkcia umeleckého textu nezávisí od vernosti skutočným faktom a ak takúto požiadavku voči estetickému textu kladie napríklad historik, ide o požiadavku nekorektnú. Ide o nepo-

mená nalézt indiferentní smysl, který by v něm byl obsažen, nýbrž rozvinout možnost bytí, na kterou text poukazuje“ (Ricoeur). Nejde teda len o mechanické zobrazenie, lineárne referovanie fikčného objektu na jeho skutočnosť náprotivok. Naopak. Načrtáva sa dynamický nelineárny proces, schopnosť fikčného textu re-figurovať, resp. re-deskribovať skúsenosť bytia subjektu vo svete a konania v ňom. Nie je tu reč o podobnosti prvkov fikčného sveta a prvkov sveta skutočného, ale o, povedané s Petrom Zajacom, „súvzťažnosti životného sveta“ a sveta *predstavovaného*. Koncept „životného sveta“ ako jedného zo zdrojov vzniku literárneho textu sa tomuto chápaniu mimetickosti približuje. Prekračuje totiž predstavu žitej každodennosti, lineárne vykladanej realnosti či skutočnosti. Ide v ňom o svet ľudského konania, ľudskej skúsenosti, ľudských predstáv, vízií, snov, vzťahov a hodnôt. Fikčné svety toto všetko tematizujú a ich dotyk s čitateľom je zdrojom ich zmyslu a faktickej existencie. Sú teda s reálnym svetom

O umeleckom texte sa v Doleželovom a Červenkovom texte hovorí akoby v odludštenej podobe, akoby literatúra nemala aj ľudský, existenciálny rozmer.

chopenie základnej funkcie umeleckého textu. Problém závislosti či nezávislosti fikčných svetov od sveta skutočného však nie je taký jednoduchý, ako naznačuje Doležel, a treba ho posunúť aj na inú rovňu, než je len prostý akt napodobňovania.

Čítanie Doleželových štúdií, ale aj napríklad spomenutej práce M. Červenku *Fikční světy lyriky* vo mne vyvoláva zvláštny pocit chladu. O umeleckom texte sa tu hovorí akoby v odludštenej podobe, tak dajako „technicky“, akoby literatúra nemala aj ľudský, existenciálny rozmer. Myslí si, že skutočný svet (svet autora a svet čitateľa) sa na „formovaní fikčných svetů“ nepodieľa len tým, „že poskytuje modely pro jejich strukturu“. Doležel pri svojej reflexii mimésis obišiel uvažovanie, ktoré obsahujú práce napr. P. Ricoeura. Tie, vychádzajúc z filozofie najmä Heideggera a Gadamera, orientujú našu pozornosť na problém ľudského konania, obývateľnosti sveta, ľudského bytia a jeho vzťahu k svetu, ľudskej schopnosti byť s tým druhým, schopnosti rozumenia svetu. V tejto paradigme „porozumieť textu nezna-

existenčne spojené (a v tomto zmysle sú od neho existenčne závislé): *nie aktom napodobňovania, ale aktom rozumenia*.

Iný aspekt závislosti fikčných svetov od sveta skutočného naznačuje problém semiotických kanálov, ktoré sprístupňujú fikčný svet. V literárnom prípade ide o písaný text. A ten má svojho autora i čitateľské publikum. Autor a subjekt textu (teda ten, kto narába s fikčným svetom textu v texte samom) predstavujú „dvojedinú bytosť“. Jeden nemôže byť bez druhého. Text a jeho subjekt je výsledkom tvorivosti empirického autora a zrod autora závisí od zrodu diela. Človek sa individualizuje tým, že tvorí individuálne diela, hovorí Ricoeur. Autor a jeho textová podoba – subjekt diela nemôžu byť jeden bez druhého a obaja nemôžu byť bez *svojej textovej manifestácie*, prostredníctvom ktorej uvádzajú do pohybu „interpretaci ze strany modelového čtenáře“ (Umberto Eco: *Malé světy*) a spolu konštruujú fikčný svet umeleckého diela.

René Bílik

Civilizácie oka

Francastel nový vizuálny poriadok sledoval z hľadiska premeny umenia na sklonku stredoveku, ale predovšetkým ako výstavbu nového univerza. Práve preto zdôrazňoval zviazanosť technických pokrokov s významovými premenami umenia. Nie je zanedbateľný ani fakt, že toto dielo profesora parížskej Sorbonny vyšlo u nás v odeonovskej edícii ARS, na ktorú od minulého roku príkladne nadväzuje spomínaná edícia.

Súradnice vývinu Francastelovho myslenia a písania majú rozpoznateľné kontúry. Publikoval 14 knižných titulov. Po monografických prácach z tridsiatych a štyridsiatych rokov minulého storočia vydal v roku 1951 štúdiu Malířství a společnost, v ktorej sú rozkrývané vari všetky podstatné prvky a postupy jedného zo zakladateľov novej sociológie umenia. Znamená to, že Francastel už vo svojej ranej práci rozvíjal dôležitú tézu, že umenie nie je redukovateľné, že umelecké dielo nikdy nenahrádza čosi iné. Ďalej, že oddeľovať umenie od techniky by bolo neproduktívne a že vlastný zmysel tvorby treba hľadať vo vzniku diela, v tom, na čo nás odkazuje, i v tom, čo dosahuje – vrátane zmien vnímania umenia.

V úvode spomenutá nová skutočnosť civilizácie oka za mnohé inšpirácie vďačí práve výskumom Francastela. Jeho krédo: „Aby sme sami seba porozumeli a aby sme sa vyjadrili, musíme dôkladne poznať mechanizmus znakov, ktoré používame.“ Pre náš kontext príznačne – osvetľuje jeden z Francastelových pokračovateľov na Sorbonne: „Po dlhom období, keď prvoradá miesto zastával písaný znak, zdá sa, že dnešná civilizácia je civilizáciou pohľadu. Svetom obrazov, svetom poskladaným zo skratkových znakov, vyžadujúcich si rýchlu interpretáciu.“ (Jean-Luc Chalumeau: Prehľad teórií umení, 1994).

Aj vývin Francastelovho myslenia a písania je príznačný pre zmeny vo výskume sociológie umenia, ktoré sa udiali v druhej polovici 20. storočia. Tie zásadne posunuli najmä úvahy o umelcovi a spoločnosti, predovšetkým poznávaním vzťahov sociológie umenia a iných, povedzme zjednodušene, teórií umenia. Či už išlo o vyvrátenie časti tvrdení predchodcov alebo o požiadavku experimentálneho skúmania tzv. umeleckých dokumentov. Pretože umelecký dokument poukazuje jednak na úroveň technických poznatkov, jednak na myšlienkové schémy, teda „je rovnako spoľahlivý ako napísaný dokument“ (J. L. Chalumeau).

Lineárna perspektíva nie je žiadny racionálny systém, pretože nezodpovedá adekvátnemu zobrazovaniu vonkajšieho sveta na dvojrozmernom obrazovom poli.

Francastel v knihe Malířství a společnost „studuje zvláštny aspekt rozmanitých vzťahov medzi umením a spoločnosťou“. Dnes by, zrejme, prekvapilo aj samotného autora, že onen aspekt – výtvarný priestor od renesancie ku kubizmu – určuje ráz prežívaných zvyklostí a vytušovanie nových možností, či priam senzácií civilizácie oka. Francastelovo písanie môže byť zdrojom veľkého potešenia. Po prvé, pri nekonvenčnom poznávaní prostredníctvom brilantných formulácií. Po druhé, pri sledovaní procesu

autorovej voľby s chuťou rozprávať príbeh. V našom prípade príbeh tých najrôznejších zmien vnímania výtvarného priestoru. Naoko by sa s týmto tvrdením dalo polemizovať, pretože až v sedemdesiatych rokoch minulého storočia začal L. Stone s ohlasovaním návratu k rozprávaniu, a to priamo v kritikej opozícii voči racionálnemu zmyslu historického diskurzu. Lenže, v moderných aj postmoderných teóriách (dejín) je akosi každé vysvetlenie historickej zmeny dielom ozaj najrôznejších väzieb. Veď v rovnakom čase ako Francastel začal rozprávať príbeh výtvarného priestoru, aj R. Barthes v duchu tzv. Novej kritiky písal svoje príbehy o znakoch „novej“ Mytológie. A len o čosi neskôr M. Foucault vydal príbehy z Dejín šialenstva. Isteže, pre niekoho to znamená „lingvistický obrat“, pre iného registrovanie a znovuzhodnocovanie rôznych výsledkov pozorovania.

Na otázku, prečo je pre civilizáciu oka dôležité chápať zmeny typov výtvarného zobrazenia priestoru, práve Francastel ponúka odpoveď: preto, aby sme videli viditeľný svet nanovo. Jeho dôvodenie by sme mohli zhrnúť do takejto úvahy: Lineárna perspektíva, ako známy renesančný vzorec zobrazovania priestoru, nie je žiadny racionálny systém, pretože nezodpovedá adekvátnemu – inak povedané absolútnemu – zobrazovaniu vonkajšieho sveta na dvojrozmernom obrazovom poli. Ak tu ide o konkrétny prejav špecifického stavu civilizácie, potom by mal byť spojený so zánikom jedného vzorca intelektuálnej formy a zároveň s objavením nového. Proces výmeny starého systému vnímania môže trvať celé stáročia, ale aj oveľa kratšie. Pri jeho analýze sa nemožno vyhnúť dôležitej operácii, a to skúmaniu jednotlivých výtvarných diel, ale aj ich súborov ako systémov znakov. Pravda, Francastel hovorí vždy o systéme znakov konkrétnych predmetov, čiže diel dosvedčujúcich stav niektorých sociálnych skupín, a teda aj mentálnych štruktúr minulosti i prítomnosti. Približne z tohto základu definoval aj vzťah „metód či hypotéz k iným vyvíjajúcim sa disciplinám, ako sú epistemológia, matematika, antropológia, etnografia, nehovoriac o nutnej znalosti najnovších poznatkov historických, literárnych či filozofických“. Túto požiadavku Francastel preferoval najmä pri modernom umení, ktoré spočítku iba sponchybovalo platnosť konvenčných prostriedkov zobrazovania priestoru, neskôr ich však razom zamietlo. Postmodernú civilizáciu oka už akosi vôbec neprekvapujú ustavične sa rozpadávajúce a znovu sa ustanovujúce znakové systémy výtvarného priestoru. Či už je všetko dovolené alebo nie, okom odkojené generácie si predsa nekladú otázky spojené s lineárnou perspektívou a v dvojrozmernom obrazovom poli s intelektuálnou skúsenosťou prijímajú obrazové plány všetkých „výtvarných jazykov“, aby som sa vrátil k Francastelovej terminológii.

Malířství a společnost je kniha, v ktorej sa inšpirujúco uvažuje o deštrukcii výtvarného priestoru, preto jej autor logicky sleduje stratégie moderného umenia ako smerovanie k novému priestoru (väčšinu reprodukcii obrazovej prílohy predstavujú diela moderného umenia). Francastel v precíznych analýzach ku každému reprodukovanej dielu rozvíja argumenty spomenutej línie deštrukcie tradičného vnímania, ktoré sú predpokladom hľadania nového priestoru. Najrôznejšie skusovanie v rámci avantgardných umeleckých smerov či experimentovanie autorov „čistých znakov novej výtvarnej reči“ bolo polemické predovšetkým voči tzv. klasickej priestorovej koncepcii. Čiže proti

Marcel Duchamp, Akt schádzajúci po schodoch, 1912

Okom odkojené generácie si nekladú otázky spojené s lineárnou perspektívou – prijímajú obrazové plány všetkých výtvarných jazykov.

súradniciam systému, ktorý by bol založený na pohľade z jedného uhla, na pravidlách ortometrickej projekcie, lineárnych schémach a štandardných dejmoch klasickej geometrie. Ale živé obje života začali vstupovať do obrazového univerza skutočne odkiaľkoľvek a ani jednu z jeho foriem neurčovali pravidlá euklidovskej geometrie. Francastel bol presvedčený, že len tak moderné umenie prekročilo aj ponímanie zakriveného priestoru a začalo smerovať k priestoru, ktorý už nie je obsiahnuteľný jediným strnulým pohľadom. Vlastne až z tejto základnej výbavy netrardičných prostriedkov mohlo moderné umenie uskutočniť jednu zo svojich ambícií – zobraziť kvalitatívne vlastnosti pohybu, jeho smer, rýchlosť a jas.

Premena výtvarného priestoru sa určite neudiala podľa tých najracionálnejších pravidiel. Francastel dobre vie, že „umelec sa pohybuje v oblasti mýtu a rituálu, výstavné siene sa stali miestom, kde prebieha prechod od jedného stavu civilizácie k druhému“. Týmto tvrdením nepochybne zložil hlbokú poctu modernému umelcovi, poctu, ktorej sa postmoderný umelec pravdepodobne už nedočká. Prečo? Jednoducho preto, lebo akosi – a nanešťastie – musí odmietnuť Francastelovu víziu: „Umelec je vždy tak trochu kúzelníkom v tom najlepšom zmysle slova. Umelec i mág vkladajú do svojho diela, ktoré je gestom a akciou zároveň, čosi zo svojej vôle. Pod metamorfózami foriem sa v hodnotnom diele skrýva pozitívna sila.“

Z celkom iného uhla sa pozreli na možnosti knihy v čase civilizácie oka v trencianskom vydavateľstve Q-EX.

Pre nedávno založenú edíciu Zlatý fond slovenského výtvarného umenia napísala Zita Kostrová monografiu o sochárskom diele Pavla Tótha (1928 až 1988). Vo svojej štúdiu najskôr uviedla jeho tvorbu v súvislostiach sochárskej tradície na Slovensku, potom v súradniciach jeho príslušnosti ku Skupine M. Galandu. V ťažiskových kapitolách sa postupne venuje šesťdesiatym (roky nádeje a rozkvetu), sedemdesiatym a osemdesiatym rokom (v tieňi „normalizácie“). Sú v nich stručné i obsažné postrehy a celkom prirodzene cieľa k formuláciám v kapitole nazvanej Sochár a žena. Tóth šťastne našiel svoju tému a vo chvíli umelcovej prvej zrelosti sa pre ňu našlo šťastné pomenovanie. Po bratislavskej výstave v roku 1967 nezvyčajne zarezonoval náhľad D. Tatarku na Tóthove Venuše. Pre sochára téma ženy nebola nijakou ľahostajnou skutočnosťou, preto mu ani naoko nie zložitá metaforickosť ženského aktu neprekryla šancu ustavične objavovať. Cítil a cítil silu intimity ženského aktu, ale keď v kresbách zo začiatku sedemdesiatych rokov minulého storočia začal rôzne obmieňať charakteristické vychýlené postavy, spozoroval, že sa aktívnejšie zmocňujú priestoru, že ho vytvárajú. Jeho sediace figúry teraz hruškovo dosadali na predimenzované tvary spodnej časti tela. Zväčšené objemy a krivky nemilosrdne sledovali pohyb predklonených aktov, ale aj stojacich žien prebujnelých tvarov. Povedzme teda, že naďalej potvrdzovali ikonografický typ „Venuší“. Nepochybne aj naďalej oslavovali tajomnosť ženy, ale zároveň ju obohacovali o rozmer nepatetickej irónie. Rozmer v slovenskom umení veľmi netrardičný, ale veľmi potrebný.

Nazdávam sa, že rozprávanie o dvoch knihách dvoch edícií z dvoch stredo-európskych miest celkom vhodne podporilo úvahu o význame najrôznejších aspektov, ktorými môžeme vytyšovať nové možnosti, či priam senzácie civilizácie oka. Navyše sa na jej novú skutočnosť môžeme tešiť, ako inak, ak nie s novou knihou v rukách.

Juraj Mojžiš

- ▲ Pierre Francastel
- ▲ Malířství a společnost
- ▲ Preklad Jana Spoustová
- ▲ Barristel & Principal 2004
- ▲ 161 strán
- ▲ 459 Sk

- ▲ Zita Kostrová
- ▲ Pavol Tóth
- ▲ Q-EX 2004
- ▲ 258 strán
- ▲ 990 Sk

O(ne)skrytej mediálnej nadvláde pri vytváraní modelov myslenia už boli medializované mnohé zásadné úvahy. Zásadne vyslovené s prostoduchou logikou: príčina – následok, čiže médiá v úlohe vinníka a občania/konzumentu ako obeť každojednej komunikácie, napríklad, s elektronickou (ne)kultúrnou drogou. To, čo triumfuje na obrazovkách, je nepochybne nová skutočnosť, a to skutočnosť civilizácie oka.

K dobrým móresom súdneho človeka patrí pátranie nie po jednej jedinej príčine, po jednom vzorci, ale po celom súbore rôznych výsledkov pozorovania, subjektívneho i objektívnejšieho registrovania viacerých činiteľov. Tie spoluvytvárajú systém, v ktorom najrôznejšie väzby nevymedzujeme podľa jedného všeplatného vzorca, ale hľadáme ich v sieti akýchsi polyvzorov, ak mi prepáčite neobratné označenie. Dobré móresy súdnych ľudí tensoraz prezentujú knihy vychádzajúce od roku 2003 vo vydavateľstve Barrister&Principal v edícii Dejiny a teória umenia. Čo autor, to autorita umelecko-historickej spisby, čo titul, to jedno z jej kľúčových diel.

Zo spomínanej edície sa mienim venovať Francastelovej knihe Malířství a společnost s podtitulom Výtvarný priestor od renesancie ke kubizmu. Predovšetkým preto, lebo ide o vynikajúcu štúdiu, v ktorej sa doslova „uskutočňuje“ gombričovské vidieť a vedieť. Inak povedané, ak vieme, že prvky vizuálnej skutočnosti sa dajú rozobrať a opäť zložiť, učíme sa vidieť viditeľný svet nanovo, a to nám dáva ilúziu, že sa pozeráme do neviditeľných ríš mysle. Pre nášho čitateľa nie je Francastel (1900 – 1970) neznámym autorom. V roku 1984 vyšla v pražskom Odeone jeho štúdiu Figura a místo. Novátorská koncepcia tohto diela z konca šesťdesiatych rokov minulého storočia sa opierala o dešifrovanie premeny figuratívneho systému ranej renesancie.

Svetom obchádza strašidlo nihilizmu

americkej sily a Glucksmannova esej o globalizovanom nihilizme s názvom Dostojevskij na Manhattane zvažujú rovnaké otázky akoby zásadne z inej strany, s odlišným cieľom. Ale s rovnakým odhodlaním vynaložiť osobný intelektuálny a mravný (možno sčasti aj finančný) kapitál na pokus premyslieť, ako je to so stavom sveta a jeho poriadkom či skôr chaosom po páde Berlínskeho múra, po nezavršenom konci studenej vojny, po globalizácii násilia, ktorá ohúrila svet teroristickým útokom na Manhattane. A napokon po vlečúcej sa irackej vojne, ktorej východisko sa stráca z obzoru. Soros karhá najmä svojich vlastných, predovšetkým súčasného amerického prezidenta kvôli vojne v Iraku, čím sa otvorene zapája do prúdu kritickéj svetovej verejnej mienky, ale súčasne aj do prezidentskej predvolebnej kampane. Vystupuje ako triezvy, zmierlivý pragmatik, schopný predložiť recepty na nové usporiadanie sveta na základe spolupráce medzinárodných organizácií a ústupu Ameriky z pozícií jej veľmocenskej nadradenosti. Končíny francúzsky intelektuál a nonkonformný kritik predsudkov a ilúzií Glucksmann môže vedľa Sorosa vyzeráť ako filozof, ktorému stačí ticho a pokoj Diogenovho suda, skade môže bez osobného rizika vynášať svoje tromfy. Realita je iná: Glucksmann si svoje znalosti o islamizme overil riskantným poloilegálnym pobytom na bojovej línii v Čečensku. Vďaka dôkladným osobným skúsenostiam mohol podrobiť tvrdej irónii Huntingtonovu teóriu o konflikte dvoch civilizácií. Pretože to, čo vyvrcholilo teroristickým útokom na Svetové obchodné centrum, bol prejav civilizačného odpadu a nie civilizácie. A naopak – pobyt v Čečensku a teroristické útoky ruskej armády na ženy a deti mu potvrdili, že páchatelia zločinov vôbec nemusia byť islamisti, ale môžu nimi byť, aj sú, príslušníci regulárnej armády stálej členskej krajiny Bezpečnostnej rady.

Mimo dobra a zla
Čo hľadá Dostojevskij v troskách dvojčiek na Manhattane? Je azda choroba ruského nihilizmu, spisovateľova celoživotná trauma, nebezpečne nákazlivá, prenosná v globálnej miere? Nihilizmus je viachlavá obluda – ozýva sa vo filozofovi Glucksmannovi básnik. A to, čo je z neho podmienkou prenosu, je predovšetkým univerzálne sa vyskytujúca ľudská vlastnosť – nenávisť, pre ktorú filozof vybral meno u Aristotela: hybris. Zbesilosť, ktorú Dostojevskij nazval nihilistickou, vrší ruiny na ruiny, od mestečka v plameňoch v cárskej ríši až po čierny september na Manhattane. Dostojevského besí, diablom posadnutý, by mohli poslúžiť ako tituly pod zábery, ktoré sa svetu vryli do pamäti z opakovaného vysielania CNN: Nasadíme ničenie... Nasadíme požiare, taká trma-vrma sa strhne, akú svet ešte nevidel... Šialená radosť z ničenia pre ničenie spustošila dvadsiate storočie a prevalila sa do storočia nasledujúceho. Dostojevského Kirillov spáchal samovraždu, aby dokázal svetu, že Boh neexistuje. Keď Mohamed Atta ničil mrakodrapy, cítil sa silnejší než Amerika, ten papierový tiger? Alebo sa v mene Božom cítil silnejší než Boh?

Podobne ako iní veľkí umelci je Dostojevskij obdarovaný povestným „jedným okom navyše“, čo je metafora, ktorú európska kultúra zdedila od Homéra. Nadaný tou zvláštnou a originálnou schopnosťou pozeráť sa a vidieť bez klapiek na očiach, myslieť bez predsudkov a pomenúvať bez eufe-

mizmov individuálnu i všeobecnú skazenosť. Obdarovaný vlastnosťou, ktorá sa menuje teraskopia, čiže vnímanie ohavného. Prostredníctvom teraskopického písania dokázal anticipovať budúce hrôzy, jednoducho a kruto hovoriť jednoduché a kruté veci.

Zaslepenosť voči krutosti
Výbuch veží Svetového obchodného centra v priamom televíznom prenose prekreslil mapu sveta a naznačil horizont teroristického súmraku ľudstva. To, čo sa stalo raz, môže sa odteraz konať vždy znova. Akademické úvahy o posthistorickej spoločnosti, ktorá už nebude poznať primitívne krvilačné besnenie, sa prepádli do prázdnoty nezáväzných debát pri poháriku v uni-

Soros sa otvorene priznáva k radikalizácii svojich politických postojov v súvislosti s nastávajúcimi prezidentskými voľbami – ak som v minulosti nepovažoval za otázku života a smrti, ktorá strana vyhrá voľby, dnes už áno.

verzitných kampusoch. Profesor medzinárodnej politickej ekonómie Francis Fukuyama však aj po 11. septembri nadálej zotráva na svojom presvedčení o jedinečných možnostiach modernity: „Myslím, že v konečnom dôsledku mám predsa len pravdu. Moderná doba je mohutný nákladný vlak, ktorý nedávne udalosti (rozumnej 11. september) nemôžu vykoľajit ani napriek tomu, že sú bolestné a jedinečné,“ nazdáva sa tento renomovaný odborník na historické happy endy. Nech sa stane čokoľvek, nič sa nestalo! André Glucksmann hovorí v tejto súvislosti o zaslepenosti konkrétneho ľudského srdca voči omylu. Nazdávam sa, že ju zdedil od Eliasa Canettiho, znalca scestného ľudského uvažovania, z diela Die Blendung (1936, česky Zaslepení, 1984): Canettiho literárny hrdina sa zdráha vidieť pravdu, lebo so lžou je mu načas pohodlnejšie, lenže za to platí cenou najvyššou, životom. Občas si radí pestujeme sklony k takému dobrovoľnému zaslepeniu, lebo ono zdanlivo odkladá ťažkú povinnosť rozhodnúť sa a konať. Veliteľ apokalypsy z jedenásteho septembra mal dvojakú podporu: prvým čarodejníkovým pomocníkom bola v tomto prípade zaslepenosť Ruska. Keby Moskva nebola obsadila Afganistan, keby ho nebola zdevastovala, nebola za sebou zanechala milión mŕtvych a nezničila jeho sociálne štruktúry, extrémisti by neboli mali šancu využiť tieto ruiny. Druhým pomocníkom násilia boli demokratické štáty, ktoré sa špecializujú na opúšťanie demokratov: zatiaľ čo Európa driemala, Spojené štáty neprozreteľne vyzbrojovali afganských fundamentalistov a odmietli poskytnúť pomoc umierneným odporcom. Keby bol veliteľ Ahmed Šáh Masud získal podporu, sídlil by dnes v Kábule a dvojčičky by sa ešte týčili nad New Yorkom. Mieni Glucksmann.

Bublina americkej nadvlády
Predstaviteľa finančnej elity Zápa-

du Georgea Sorosa považuje verejná mienka za činiteľa, ktorý dokáže ovplyvniť americkú i svetovú politiku na prospech otvorenej spoločnosti a fungovania demokratických režimov tam, kde donedávna neboli alebo ešte ani nie sú. V knihe Bublina americkej nadvlády Soros pripomína, že na podporu otvorenej spoločnosti venoval za viac ako osemnásť rokov aktivity vyše päť miliárd dolárov. Prvú nadáciu založil v komunistickom Maďarsku roku 1984, potom nasledovali nadácie vo viac ako tridsiatich krajinách sveta. Za svoju najúspešnejšiu akciu pokladá, že jeho nadácia v Rusku pomohla asi tridsiatim piatim tisícom popredných ruských vedcov prežiť obdobie hyperinflácie. Sorosove nadácie prispeli k demokratickej zmene režimu na Slovensku v roku 1998, v Chorvátsku roku 1999 a v Juhoslávii roku 2000, keď mobilizovali občiansku spoločnosť, aby sa zbavila Mečiara, Tuđmana a Miloševića. Podiel jeho nadácií na stavbe základov otvorenej občianskej spoločnosti sa nedá zmerať ani poprieť. Pod otvorenou spoločnosťou Soros myslí možnosť, akú jej pripisuje Karl Popper: každé vlastné presvedčenie máme brať ako otvorené voči ustavičnému preverovaniu, treba si zachovávať otvorenosť voči zlepšovaniu spoločnosti. Všetci máme odlišné názory a nik nie je vlastníkom konečnej pravdy. Preto sa ľuďom musí ponechať najväčšia miera slobody pri sledovaní vlastných záujmov, za podmienky, že tieto záujmy sa dajú zladit so záujmami iných. Otvorená spoločnosť podľa Sorosa a Poppera potrebuje inštitúcie, ktoré umožňujú ľuďom s odlišnými názormi a záujmami pokojne spolupracovať. Trhy umožňujú sledovať súkromné záujmy prostredníctvom slobodnej výmeny s inými, ale nedokážu sa postarať o spoločné záujmy, ako je zachovanie mieru alebo ochrana životného prostredia. To všetko znie sympaticky a príťažlivo, avšak nenachádzam tu dost presvedčivú možnosť ochrany jednotlivca pred relativizovaním hodnôt.

Únos jedenásteho septembra

V Bublina americkej nadradenosti sa Soros otvorene priznáva k radikalizácii svojich politických postojov v súvislosti s nastávajúcimi prezidentskými voľbami: „Rozhodne som (v minulosti) nepovažoval za otázku života a smrti, ktorá strana vyhrá voľby. Dnes už áno.“ Jeho otvorená kritika Bushovej vlády za vojnu proti Iraku prináša aj krajné vyjadrenia, ktoré sa v Amerike vyskytujú na podobnej úrovni dost zriedkavo: Jedenásteho septembra bola Amerika obeťou ohavného zločinu a celý svet jej vyjadril spontánne a úprimné sympatie. „Odvtedy si vojna

Glucksmann podrobil tvrdej irónii Huntingtonovu teóriu o konflikte civilizácií – to, čo vyvrcholilo teroristickým útokom na Svetové obchodné centrum, bol prejav civilizačného odpadu a nie civilizácie.

proti terorizmu vyžiadala viac životov nevinných civilistov v Afganistane a v Iraku ako útoky na Svetové obchodné centrum. Toto porovnanie sa u nás robí zriedka,“ dodáva Soros. No veď, kto by už chcel byť v totálnom rozpore s verejnou mienkou. Myslím, že nielen Američania sa môžu čudovať, čomu sa to Soros tak poľahky čuduje.

Na vojne proti teroru je, podľa Sorosa, niečo zásadne chybné. Vojna má málo spoločného s terorizmom či posilnením domácej bezpečnosti. Naopak, využíva teror ako zámienku na vedenie vlastnej vojny. K útokom z 11. septembra 2001 by bolo vhodnejšie pristupovať ako k zločinom proti ľudskosti. A tie si vyžadujú prácu polície a nie vojenský útok. Na obranu proti terorizmu sú potrebné preventívne opatrenia a dobrá informovanosť, čo závisí od podpory miestneho obyvateľstva, uprostred ktorého teroristi operujú. Ak sa pohon na teroristov premení na vojnu, zákonite prídu aj nevinné obeť. Čím viac je nevinných obetí, tým väčšia je pravdepodobnosť, že z niektorých obetí sa stanú páchatelia – hlása ďalej Soros. V súlade so známymi teóriami, že zločinci sa regrutujú spomedzi urazených a ponížených. A svet má teda povinnosť hľadať na nich okom chápaným a odpúšťajúcim. Iste, keď prestanú vraždiť a začnú sa kajať.

Ako mnohé knihy, napísané v zápale aktuálnej požiadavky, na spôsob publicistiky, akú poznáme z projektu Project Syndicate, sa Sorosov text vystavil riziku porovnávania s aktualitami dňa. Nemohol, samozrejme, vedieť, že práve po prevzatí moci dočasnou irackou vládou sa násilie v Iraku vystupňuje. Pri nekompromisnej kritike súčasného prezidenta pre vojnu v Iraku nemohol predvídať, že Bushov protikandidát na prezidentský úrad spraví ťažiskom svojho predvolebného prejavu zo 6. augusta práve príslub „ešte účinnejšej globálnej vojny proti teroru“.

Miloslava Kodoňová

Street art Bratislava 2004. Foto archív K&S

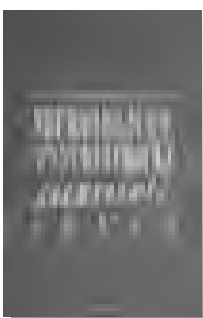
Simultánne čítanie viacerých literárnych textov s rovnakou či veľmi blízkou témou pôsobí ako striedanie teplej a ľadovej škótskej sprchy: nijaký čas mierumilovného oddávania sa pôžitku z dobre vymysleného, lebo sa treba udržiavať v pohotovosti v očakávaní šoku. Zvlášť, keď je v hre literatúra, dotýkajúca sa hrozby prevracania všetkých ľudských hodnôt v svoj opak.

Konkrétne: George Soros, americký finančník, filantrop a, podľa vlastného úsudku, zaznamenaného na stránkach jeho novej knihy, dokonca „finančný špekulant“, by sa pravdepodobne nestretol s francúzskym filozofom André Glucksmannom, autorom inej knihy na takmer rovnakú tému, v jednom diskusnom klube, pri jednom stole. Odhadujem, že tí páni sa navzájom nečítali a čítať azda ani nebudú. Sorosova Bublina americkej nadvlády s podtitulom Ako napraviť zneužitie

Duša v ambulancii

- ▲ Lívia Vavrušová a kol.
- ▲ **Bipolárna porucha**
- ▲ Osveta 2004
- ▲ 204 strán
- ▲ 290 Sk

- ▲ Peter Kukumberg a kol.
- ▲ **Neurologicko-psychiatrické záchvatové stavy**
- ▲ Herba 2003
- ▲ 152 strán
- ▲ 116 Sk

- ▲ Juraj Fleischer a kol.
- ▲ **Základy súdnej psychiatrie**
- ▲ Akadémia Policajného zboru Bratislava 2003
- ▲ 208 strán
- ▲ 215 Sk

ktorú ľudia ešte nedávno poznali ako „manicko-depresívnu psychózu“. Poruchu (alebo chorobu) charakterizujú epizódy chorobne povznesenej alebo chorobne utlmenej nálady. Kniha je predovšetkým klinicky zameraná. Dost málo teoretizuje. Treba zdôrazniť jej implicitný prínos. Jej bázou je BIOLOGICKÁ psychiatria: teda prístup, ktorý zdôrazňuje význam BIOLOGICKÝCH činiteľov v jej géneze a v jej priebehu.

Súčasný, najmä populárny pohľad na duševné poruchy zdôrazňuje význam psychopatogenézy. Poruchy sa vysvetľujú ako následky rôznych spracovaní duševných podnetov: duševných poranení, strát, nedostatkov. Inšpirátorom tohto spôsobu explikácie je ešte stále mocná, vplyvná psychoanalýza a jej následnícke školy. Teórie a „teórie“ o psychopatogenéze sa obohatili o „socio-genetické“ idey. Duševná porucha je následok spoločenských síl, ktoré na osobu pôsobia.

Úvahy a nálezy o vplyve psychických a sociálnych činiteľov na vznik a údržbu choroby sa často vulgarizovali, popularizovali, skresľovali, obohacovali sa o extrémne a neoverené „alternatívne“ vysvetlenia s veľkým sugestívnym účinkom na sugestibilnú verejnosť. Často vzniká dojem, a veľa laikov, ale aj odborníkov to narušivo bráni, že duševná porucha alebo choroba je VŽDY následok psychických útrap. V úvahách o jej vysvetlení sa „psychologizuje“, a to často nedisciplinované, ba fantasticky.

Keď sa pozrieme do výkladu kníhkupectva, iste natrafíme na diela o duševných poruchách, ktoré sú takmer čarodejnícke. Súvisia s módou hľadať vo všetkom iracionalitu, záhadnosť, neslýchanosť. Čo je móde, dobre sa predáva. V tejto všeobecnej situácii biologicko-psychiatrické myslenie pôsobí menej atraktívne, ale osviežujúco. Čo určuje naše zdravie a naše choroby, sú zistiteľné, zrozumiteľné a sčasti ovládateľné biologické procesy.

Ukazuje sa aj na význam starého dobrého pojmu „ENDOGENNOSŤ“. Kniha ho explicitne nevykladá, ale zakladá sa na ňom. Dnes už „klasická“ koncepcia učí: žriedlom chorobných (alebo poruchových) procesov, napríklad „bipolárnej poruchy“, sú GÉNY a ich konfigurácie. V tomto zmysle je teda bipolárna porucha „osudom“ človeka.

Kým biologická psychiatria a jej pridružené disciplíny nemali metódy na štúdium génov a ich pôsobenia v organizme, teória endogennosti bola takmer mystická. Dnes je už takmer rukolapná. Biologická psychiatria dnes poľuje na genetické abnormality pri endogenných poruchách. Formulujú sa vedecky overiteľné predstavy o účinkoch liekov a o účinnosti medikamentózne liečby. Choroba alebo porucha nie je LEN „psychologický“ problém, ale PREDOVŠETKÝM predmet medicínskej intervencie.

Druhá kniha, ktorej editorom je Peter Kukumberg, sa zapodieva predovšetkým úzkostnými poruchami. Záchvatové stavy, ktoré sú predmetom jej výkladu, poznajú neuropatológovia aj psychiatri, ba často sú predmetom kompetenčných sporov. Majú rôzne mená podľa rôznych kontextov svojho výskytu a prejavu. Raz sa zjavujú ako „hyperventilálny syndróm“, inokedy ako „tetanický neurogénny syndróm“, inokedy ako niektorá z „úzkostných porúch“. Ich spoločným znakom je ÚZKOSŤ v klinickom obraze.

Úzkosť je taký dôležitý fenomén v ľudskej existencii, že veľa odborníkov (filozofov, antropológov, lekárov, teológov, psychologov atď.) jej pripisuje kľúčovú úlohu. Je jedna úzkosť?

Edvard Munch, Výkrik, 1895

Je veľa úzkostí? Sú každodenné „malé“ úzkosti deriváty veľkej „metafyzickej“ úzkosti? Alebo je to naopak? Je kultúra dôsledok vyrovnávania sa s úzkosťou? A tak ďalej. Kniha, o ktorej sa referuje, je zaujímavá už len pre skladbu autorského kolektívu. Je neurologicko-psychiatrickým výrobkom. Jej teoretické východisko je opäť biologické. Hľadajú sa neurologické mechanizmy. Úzkosť sa prezentuje ako psychosomatický útvar. Aj „metafyzické“ pocity kotvia v mozgu. Ale nenaznačujú sa redukcionizmus. Psychoterapeutická intervencia dokazuje účasť (aj) „psychických“ procesov v patogenéze a v osude chorých. Ak sa kniha číta pozorne, možno z nej vyťažiť dôkaz o veľmi nejasných hraniciach toho, čo konvenčne označujeme ako „telesné“, a toho, čo tiež konvenčne pomenúvame „duševné“. Akoby „na hraniciach“ mozgu a mysle jestvovalo akési spoločné pásmo, kde sa ešte „telo“ s „dušou“ nerozišli. Môžeme sa rozpomenúť na Kartézia, ktorý špekuloval o ťažko pozorovateľnom, ťažko opisateľnom pásmo psychosomatického zmiešania. V opisoch fenomenológov nachádzame akoby rozpaky: ČO je to, čo sa zjavuje ako fenomén (napríklad Merleau Ponty). Kniha Kukumbergovho autorského zboru ukazuje možnosť vyložiť úzkosť

Dnes už „klasická“ koncepcia učí: žriedlom chorobných procesov, napríklad „bipolárnej poruchy“, sú GÉNY a ich konfigurácie. V tomto zmysle je teda bipolárna porucha „osudom“ človeka.

Je jedna úzkosť? Je veľa úzkostí? Sú každodenné „malé“ úzkosti deriváty veľkej „metafyzickej“ úzkosti? Alebo je to naopak? Je kultúra dôsledok vyrovnávania sa s úzkosťou?

medicínskymi prostriedkami a doložiť poznatky overiteľnými metódami: je teda „vedecká“ v dobrom zmysle slova. Je súladná s hlavným smerom súčasného myslenia v psychiatrii, s biologickou psychiatriou.

Tretia kniha, o ktorej píšem, je odlišná od prvých dvoch. Vykladá základy SÚDNEJ psychiatrie. Autori sú praktici, ktorí vykonávajú súdne znaleckú prácu veľa rokov. Poznajú svoju matériu „zdola“. Spracovávajú ju podľa dnes platnej teórie klinickej a súdnej psychiatrie. Venujú sa najmä trestnoprávnym úlohám súdnej psychiatrie. Formálne je kniha učebnicou, autori ju formulovali, aby bola prínosná tak pre odborníkov činných v právnych disciplínach, ako aj pre lekárov, záujemcov o súdno-psychiatrickú prax. Je však poučná aj pre čitateľa z oblasti „verejnosti“. Môže prispieť pochopeniu celospoločensky dôležitých otázok a pomôcť likvidácii nebezpečných predsudkov.

Prvý predsudok: páchatel trestného činu, najmä surového, „musí byť“ chorý človek. „Zdravý by nemohol vykonať taký odporný čin.“ Ale: páchatelia veľmi čudných a veľmi surových činov sú zväčša osoby, pri ktorých nemožno dokázať duševnú chorobu. Zdraví sú rovnako rizikovní ako chorí. Druhý predsudok, vážnejší: psychicky chorý človek je nebezpečný. Veľa ľudí si myslí, že chorých treba „izolovať“ len preto, lebo sú chorí. Občas masmédiá produkujú mýty (napríklad vo forme akčných trilerov) o „vraždiacich šialencoch“. Ale: aj ľudia s vážnymi duševnými poruchami sú zväčša mierni, ich pobyt medzi zdravými nie je pre spoločnosť rizikom. Trestný čin duševne chorého je zriedkavý, veľmi

špeciálna udalosť a treba ju hodnotiť nie ako „zlo“, ale ako nešťastný chorobný príznak.

Kniha môže byť podnetom premyslieť si otázky extrémne „filozofické“. Napríklad: je zdravý človek (filozoficky) „slobodný“? Ako porucha alebo choroba vplyva na jeho „slobodu“? Aký je vzťah medzi „slobodou“ a tlakom okolností, výchovnými vplyvmi, účinkom alkoholu, emóciou? Čo sa môže zdať riešiteľné všeobecne, nadobudne občas hrozivú komplikovanosť pri riešení KONKRÉTNÝCH „prípadov“. Súdny znalec, psychiater, musí byť občas (aj) filozofom, teológom, predovšetkým skúseným človekom so schopnosťou empatie a NESTRANNOSTI. Treba si uvedomiť, že súdnoznalecká práca sa deje v podmienkach extrémnej emočnej relevancie, v podmienkach extrémnej sociálnej kontroly, ba občas v podmienkach podozrievavosti. Udržať si nestrannosť je nenápadný, ale vrcholný úkon znalca.

Knihy majú teda nielen svoj „priamy“ obsah, ale aj svoje implicitné posolstvo.

Ústredným posolstvom je: aj taká veľmi „ľudská“ disciplína, ako je psychiatria, taká „ľudská“, že sa jej často upiera „vedeckosť“, má sa snažiť byť „evidence based“, teda pracovať s OVERITEĽNÝMI dátami. Spoločenským dôsledkom triezveho videnia psychiatrie a jej liečebného a posudzovateľského fungovania je korekcia mnohých často nebezpečných predsudkov. Nielen odborníci, ale aj zvedaví laici si môžu v troch knihách nájsť námety na premýšľanie.

Ivan Žucha

Humorista vo väzení

Humor sa v slovenskej literatúre pestoval najmä vo veselohernom žánri: od Jána Chalupku cez Ivana Stodolu až povedzme Lasicu a Satinského. Pravda, bol tu aj Kukučín a niektorí ďalší, napríklad Zuzka Zguriška a pod., ale prím malo divadlo, neskôr dramatické relácie rozhlasu a televízne inscenácie. Humorista Ján Kalina (1913 – 1981), očarený Voskovcom a Werichom, tiež patrí do tohto rangu. Ešte počas slovenského štátu začínal humornými scénkami v rozhlase a po vojne ich aj s ďalšími vydával knižne (Bez náhubku, Vždy s úsmevom, Kalinov kabaretný kaleidoskop I., II., III. a i.). Lhkým dramatickým žánrom sa venoval aj výskumne (Svet kabaretu). O humore v literatúre vydal v 50. rokoch publikáciu s dobovo príznačným názvom Bojové poslanie humoru a satiry.

Ján Kalina bol rodený humorista. Myslím to tak, že kedykoľvek chytil pero do ruky, často bez ohľadu na konkrétne určenosť textu, vždy si počínal ako humorista. Tak sa prezentoval aj v troch zväzkoch „autobiografománie“ (Obzri sa s úsmevom, Zavínili to židia a bicyklisti, Usmievavé Slovensko), ku ktorým treba priradiť aj ďalšiu autobiografickú, no pritom špecifickú knihu *Odpočúvaj v pokoji* s podtitulom *Basa story*, v ktorej šťavnato-humorne vykreslil svoj osud politického väzňa zo začiatku 70. rokov. Písať veselo o takej tragickej skúsenosti, akou je basa, chce poriadnu dávku intelektuálneho odstupu a sebaironie. Skutočnému humoristovi – a Kalina je takým humoristom – ani jedno, ani druhé nechýba. V tomto konkrétnom prípade Kalinovi – humoristovi nahral i charakter jeho prípadu. Komunistický režim musel všelijako fixovať a vymýšľať si absurdné fakty, aby zakryl skutočnosť, že ho poslal do väzenia pre nekonformné názory a nesúhlas s normalizáciou. Kalina nielen brilantne vyvracia všetky fiktívne obvinenia, ale sa zároveň vysmieva z neohrabanosti a klamstiev celej vyšetrovacej mašinérie. Kalina síce prirovnáva tento proces k politickým procesom z 50. rokov (hojne pritom citujúc z knihy A. Londona *Doznání*), ale v podstate – aj keď sú tu spoločné „metodické“ prvky v procese vyšetrovania – to bol už len odvar voľakedajšej situácie. Pravda, tento fakt v ničom nezľahčil Kalinov osobný osud, ba ešte podčiarkol jeho bezmocnosť voči režimu a jeho súdnej mašinérii, ktorá sa už rozbehla a ktorá musela viesť k „pozitívnemu“, vopred určenému výsledku, teda k trestu väzenia. Kalina si ho „odkrútil“ takmer v plnej výške, amnestia mu z neho „odkrojila“ už len zvyšok. No ani pobyt „na slobode“ veľmi nezlepšil jeho situáciu a situáciu jeho rodiny. Niekoľko týždňov pobudla vo vyšetrovacej väzbe aj jeho manželka Agneša Kalinová. Dcéru Julu, hoci zmaturovala s vyznamenaním, neprijali na nijakú vysokú školu. Kalinovcom zobrali pasy, kontrolovali korešpondenciu, vypočúvali ich. Rodina riešila nepriaznivú situáciu žiadostou o vystaňovanie, a tak sa ich „story“ skončila až v roku 1978, keď opustili socialistický tábor a jeho „vymoženosti“. O tejto poslednej fáze píše v doslove Agneša Kalinová a dopovedáva tak celú rodinnú anabázu.

Humoristická poloha nadľahčuje celý „prípade“ (humoristický zámer je zrejmý už z toho, že každá kapitola sa začína politickým vtípom), no Kalina tu len pokračuje v tej rovine, v ktorej koncipoval celú sériu „autobiografománií“ a ktorá mu je, ako som spomenul, vlastná. Ani obdobie vojnovnej slovenskej republiky nebolo pre Kalinu, Slováka židovského pôvodu a viac-menej legálneho komunistu, tým vytúženým usmievavým Slovenskom. Pracoval síce v Slovenskom rozhlase (mal tam žilivých kolegov, ktorí ho, keď bolo treba, ochránili), ale žil v akejsi poloilegalite, ktorá sa v čase židovských transportov zmenila

na ilegality. Aj tak sa režimu podarilo položiť naňho ruku, ale sa spod nej vyšmykol. Do väzenia ho zatvoril až „jeho“ komunistický režim, ktorý on sám pomáhal v počiatkoch upevňovať a nadšene budovať. Komunistická ideovosť poznačila aj časť jeho diela. Povojnové roky boli rokmi zápasu medzi komunistickou stranou a blokom občianskych strán, najmä Demokratickou stranou. Kalinova satira, tam, kde sa dotýkala politickej témy, a to bolo dosť často, bola namierená proti politike a politickým predstaviteľom nekomunistických strán. Bojovala teda – špecifickými prostriedkami – za cieľ komunistickej strany. Presvedčenie, že humor a satira majú mať bojovný charakter, našlo výraz, ako som už spomenul, i v titule jednej z Kalinových publikácií. Kalinovo uväznenie práve komunistickým režimom môžeme chápať ako iróniu osudu, alebo naopak, ako zákonitosť, ktorá hovorí, že revolúcia v každom prípade požiera vlastné deti. Ale je možné aj ďalšie vysvetlenie – že režim, ktorý dal Kalinu zatvoriť, mal už ďaleko od tých ideí, ktoré on sám kedysi vyznával. A tak to, k čomu nedošlo za polofašistického slovenského štátu (s príliš deravou totalitou), sa podarilo „ocelovému“ komunistickému poriadku, ktorý kvôli tomu, že chcel nastoliť ľudskejšiu sociálne spravodlivejšiu budúcnosť, neváhal zatvárať a vešať nevinných ľudí.

V knihe *Odpočúvaj v pokoji* (môžeme ju pokladať za posledný diel Kalinových pamätí, jeden z nich sa však v režimovom pohone naňho niekde stratil a už sa nenašiel) autor podrobne, vecne, takmer dokumentárne, ale s dávkou irónie opisuje celý proces svojho prenasledovania, od fingovanej lúpeže v byte (za účelom namontovania odpočúvacieho zariadenia) cez vyšetrovanie a vyšetrovaciu väzbu, rozsudok (dva roky nepodmienečne), väznenie v Ilave až po amnestiu a jeho predčasné prepustenie. Kalina nasadil od počiatku pokojný tón, ale sama realita bola taká dramatická, že čítanie o nej nesie v sebe tiež nemalý dramatický náboj. Aj keď to z odstupu všetko vyzerá ako fraška, režim bol ešte stále mocný (po okupácii to bol vlastne nový režim, ešte plný sily a odhodlania) a ten, kto sa dostal do súkolia moci, nemohol vedieť, ako sa to všetko skončí. Každá neistota ubíja. Neistota vnútorne nahľadávala aj Kalinu, pretože si uvedomoval, že na režim neplatí racionálnosť a logika, ani skutočné fakty (v ničom nedokazujúce jeho vinnu), vedel, hoci si to možno celkom neuvedomoval, že sa ocitol v absurde, kde je možné všetko a nič nemožno vopred vylúčiť. Nie div, že ho situácia, v ktorej sa nevdokaj ocitol, ruinovala a že aj on, vyslovene racionálny typ, sa nevyhol občasným depresiám. Napokon to všetko pretrpel a oslobodil sa tak, že to popísal a zdokumentoval. Trpel vlastne pre nič za nič.

Podľa rozsudku bol Ján Kalina (predtým docent na VŠMU) vinný, lebo rozširoval v zahraničí akési písomnosti, nepriateľské ČSSR a našim vtedajším spojencom, prehrával priateľom gramoplatne a magnetofónové pásky s nepriateľským obsahom (Kryl), tvrdil, že v ČSSR je antisemitizmus a zaslal do Belgicka akýsi materiál, zo-

Kalinovo uväznenie práve komunistickým režimom môžeme chápať ako iróniu osudu, alebo naopak ako zákonitosť, ktorá hovorí, že revolúcia v každom prípade požiera vlastné deti.

Ján Kalina, autokarikatúra

Písať veselo o takej tragickej skúsenosti, akou je basa, chce poriadnu dávku intelektuálneho odstupu a sebaironie. Skutočnému humoristovi – a Kalina je takým humoristom – ani jedno, ani druhé nechýba.

smiešňujúci socialistický vývoj v ČSSR. Vo všetkých bodoch išlo o záležitosti legálne, ktoré sa stali ilegálnymi dodatočne, po okupácii. Chýba tu však jedna Kalinova publikácia, ktorá síce tiež legálne vyšla na Slovensku, ale normalizačný režim ju stiahol z predaja. Je to zbierka vtipov *Tisíc a jeden vtíp*, medzi ktorými nechýbajú ani politické vtipy a niektoré sa týkajú situácie v ČSSR. Okolo tejto knihy, ako hovorí autor, „sa všetko krútilo“. Bola trňom v oku. Odsúdiť a zatvoriť človeka za vtipy bolo u nás síce možné, ale v tomto procese by to vyzeralo ako vtíp.

Druhú rovinnu Kalinovej väzenskej „story“ tvoria kapitoly, ktorým dal autor názov *Kultúrna vložka*. To sú portréty jeho spoluväzňov a spolužitie s nimi vo väzenských celách. Hoci Kalina bol „politický“ väzeň, trávil pobyt v base v spoločnosti kriminálnikov, zlodějov, podvodníkov, násilníkov, vrahov. Zrejme to bol zámer. Boli medzi nimi síce aj takí, ktorí sa pokúsili ujsť za hranice, no tých bolo málo. Túto pestrú zmes charakterov sa mu podarilo oživiť na úrovni beletrie. Podstatou každého charakteru (pri zločincoch znie tento termín dosť podivne) je totiž príbeh alebo séria príbehov. Cez ne, teda cez jednotlivé príbehy, sa nevyjavovalo len kriminálnikovo vnútro (treba povedať, že sa veľmi radi spovedali), ale ukázal sa i kus socialistickej reality. V rámci každého Kalinového rozprávania tvoria uvedené „vločky“ vítané oživenie, roz-

širujú horizont jedného „prípade“ na výšok života. Z dokumentu robia umenie. Kalina sa dokázal odpútať od seba samého a prejavil záujem (skutočný záujem) o to, čo sa dialo mimo neho. Takto si napokon počínal od vstupu do literatúry, keď reagoval najmä na to, čo sa dialo v spoločnosti a podroboval to výsmechu.

Osobitnú pozornosť si zaslúžia Kalinove zmienky o tých, ktorí v jeho „prípade“ svedčili na súde. Išlo o jeho známych, priateľov, sudcov. Súd, ako vždy, potreboval svedkov. Na niektoré materiály (aj na *Tisíc a jeden vtíp*) si sudca vyžiadal posudky expertov, čo boli neomylné ľudia režimu. Svedkovi v naprostej väčšine vypovedali v prospech obžalovaného, hoci boli aj alibisti. Interesantné je, ako sa títo ľudia (ale aj ďalší známi) správali ku Kalinovi, keď ho pustili z väzenia. Boli takí, ktorí ho srdečne privítali, a boli takí, ktorí sa mu na ulici vyhli, resp. ho formálne pozdravili a ponáhľali sa ďalej. Pritom autor si koncipovaní tejto „story“ dával pozor najmä na to, aby nevdokaj neublížil, ani chválou (režim ešte bdel!), niekomu z tých, ktorý sa do jeho príbehu dostali. Niektorých preto ani nemenoval. A nemenoval ani tých, voči ktorým mal najviac výhrad. O tejto záležitosti píše v doslove Agneša Kalinová.

Ak sa z tohto hľadiska pozrieme na celú vec, jeden konkrétny prípad dostáva črty modelovej situácie: nevinný obžalovaný, ktorého súdi a odsúdi nie adresný sudca, ale celý režim, a svedkovia, priatelia a známi, ktorí majú (môžu, ale nemusia) brániť obžalovaného tak, že si „rozdajú karty“ s režimom. Chce to nielen odvahy, ale aj charakter. A s tým sú u nás podchvílou problémy. Ako modelová situácia sa nás prípad Jána Kalinu všetkých dotýka aj ako určité memento. Uvažujeme, ako by sme sa zachovali my v tejto „medznej“ situácii. Odsúdený Ján Kalina sa tu díva na svet (a na seba) s humorom. My, potenciálni svedkovia, si to nemôžeme dovoliť. V tomto bode idú všetky žarty bokom.

Vladimír Petřík

- ▲ Ján Kalina
- ▲ **Odpočúvaj v pokoji. Basa story**
- ▲ Vydavateľstvo PT 2004
- ▲ 269 strán
- ▲ 249 Sk

- ▲ Ján Kalina
- ▲ **Usmievavé Slovensko**
- ▲ Vydavateľstvo PT 2003
- ▲ 229 strán
- ▲ 239 Sk

- ▲ Ján Kalina
- ▲ **Zavínili to židia a bicyklisti**
- ▲ Vydavateľstvo PT 2000
- ▲ 209 strán
- ▲ 220 Sk

- ▲ Ján Kalina
- ▲ **Obzri sa s úsmevom**
- ▲ Vydavateľstvo PT 1999
- ▲ 149 strán
- ▲ 179 Sk

Mrazivé ženské spovede

- ▲ Olga Sommerová
- ▲ O čem ženy nesní
- ▲ Sláčka 2004
- ▲ 394 strán
- ▲ 329 Sk

- ▲ Madla Vaculíková
- ▲ Já jsem oves
- ▲ Rozhovor s Pavlem Kosátkem
- ▲ Máj 2002
- ▲ 154 strán
- ▲ 198 Kč

Zdá sa, že ženy naozaj vydržia veľa. Zbytočne a príliš veľa – dalo by sa povedať... Ale kto posúdi, čo je „nevyhnutné“ množstvo utrpenia smerom k osobnému vyzretiu a čo je už strata životného času v slepých uličkách? Keby existovala možnosť prenosu a akceptácie cudzej individuálnej skúsenosti, vrátane zásadných a fatálnych chýb, žilo by sa nám ľahšie. Alebo nie?! Obe predstavované knihy, oba zápisy intímnych ženských spovedí podávajú svedectvo o cene, ktorá sa platí za vlastnú dôstojnosť, o hodnote bolestne vybudovanej slobody.

Skvelá dokumentaristka Olga Sommerová je širokej verejnosti známejšia než Madla Vaculíková. Napokon, táto programová feministka (s obľubou citujúca napr. Virginiiu Woolfovú či Ericu Jongovú) už roky s kamerou nefútostne monitoruje svet českých žien. Nápadná lady, kométa s neodmysliteľnými blond vlasmi siahajúcimi až po pás.

Názory a osudové peripetie Madly Vaculíkovej sú natoľko košaté, že knihu utiahnu. Nie každý život môže byť námetom na román.

Nezávislá, autonómna, provokujúca... jednoducho Diva!

V poradí tretia Sommerovej kniha O čem ženy nesní je súborom štrnástich rozhovorov s „úprimnými a statočnými priateľkami“, záznamom mapujúcim ich neuveriteľne trpké osudy. Namiesto fotografií máme k dispozícii len odtlačky prstov, údaje o veku, rodinnom stave, počte detí a povolani

vypovedajúcich. Pochopiteľne, pretože sa dozvedáme skutočnosti natoľko intímne, že by sa ani nedali publikovať inak ako inkognito! Autorka odkrýva ponižujúce a absurdné údely žien, vystupuje ako milujúca priateľka, ktorá so svojimi družkami vedie dialóg. „Som príliš múdra na to, aby som si myslela, že chlapi sú len tyrani a ženy anjeli...“ tvrdí Sommerová a pokračuje „patriarchálny machizmus skrýva neistotu krehkého a slabého, ktorý sa domnieva, že sa najlepšie ochráni, keď bude tvrdý.“ Jej hrdinky vnímajú mužov ako neistých, náchylných k závislosti. Egoistov, ktorých nebaví život v rámcach, ktoré (zo zvyku, obáv, zotrvačnosti, neznalosti) pôvodne sami stanovili. A tak čítame o ženách prislábých vzoprieť sa „nehodným“ mužom a o mužoch prislábých konať mimo limitov tradičných stereotypov a očakávaní.

Všetky príbehy štruktúrou pripomínajú klasickú drámu: od expozície bezmocného detstva so slabou, prípadne necitlivou matkou a lahostajne tvrdým otcom cez naivné dievčenské sny, slabú komunikáciu a citový chlad v rodine, dlhodobé sklamanie v milostných vzťahoch, tyranii, nevery, domáce násilie, alkoholizmus, neschopnosť prijať a riešiť konflikty, potácanie sa v nedorozumeniach, váhanie, strach z rozhodnutí a samoty, rozvodové krízy, po opätovné prítahovanie „grázlami“ a nadväzovanie nových a rovnako beznádejných vzťahov s podobne slaboškými mužmi... Katarzia vedie k poznaniu: „Som silná žena a môžem vykročiť k slobode!“ Napokon jedným zo zámerov autorky môže byť práve poukázanie na podobnosť príbehov a tragické opakovanie neosvedčených schém. Slabé matky (Máma dělala co mohla, od ranného detství jsem cítila, že dokázala zabezpečit chleba a teplo.

Ale pochopila jsem, že pro radu k ní jít nemůžu, že bych ji tím dostala do úzkých) ako typ žien, ktoré žijú svoj život „skrz chlapa“, zataženou domácou nezmyselnou drinou, absencia kamarátok alebo akýchkoľvek blízkych bytostí, obava z reakcií okolia, strach z rodičov, nedostatočné sebavedenie. Ale aj hlad po láske, problém uvoľniť sa a odovzdať, s následnou neschop

Vierohodnejšie a pútavejšie sú práve mapujúce pasáže, v ktorých ženy jednoducho popisujú svoj osud. Generalizujúce a filozofujúce dôvetky nevyznievajú až tak presvedčivo.

nosťou prežiť a vychutnať sexualitu, sebaobetovanie mužovi, samovražedné pokusy.

Možno toľko krutosti a bezútešnosti pôsobí až neverohodne, ale pravdepodobne bude reálne. Nikedy sa však neubránime dojmu, že aj aktérky zatajujú časť svojich vín. Sommerová spovedané priateľky mentoruje, jej otázky sú často zároveň hodnotením, návodom, takmer príkazom. Azda sme svedkami istej schémy, ale možno je to len zvyčajná schéma nevydarených životov. Napriek tomu vierohodnejšie a pútavejšie sú práve mapujúce pasáže, v ktorých ženy jednoducho popisujú svoj osud. Generalizujúce a filozofujúce dôvetky (feminizmus, mužsko-ženské rozloženie zodpovednosti a síl, vízie) nevyznievajú až tak presvedčivo. Je zjavné, že niekde ostali biele miesta, o určitých podstatných veciach sa nehovorilo, vypadli, obišli sa. Možno by stálo za to požiadať o subjektívnu výpoveď aj druhú, mužskú stranu (Vím, že takových mužů je málo, ale budou se množit, budou sebestační, nápadití. Přejde to s příští generací...). Tak či onak, Olga Sommerová dosiahla svoj zámer a priniesla odvážne posolstvo: Všetko má svoj čas a čas skutočne rovného postavenia žien a mužov nenastal, nekonečne sa vlečie. K vnímavosti, odvážnemu vzťahu k životu sa však, bohužiaľ, „dopracúva“ aj cez zážitok skutočného dna.

Je schopnosť všetko vydržať viac statočnosťou alebo zbabelosťou? Táto otázka sa nehodí na nikoho tak presne ako na protagonistku ďalšej knihy. Madla Vaculíková – manželka Ludvika Vaculíka, ktorá v sedemdesiatke začala sama publikovať (dve knihy listov písaných v rokoch 1991 – 1999 do Paríža Jiřímu Kolářovi). Žena, ktorá v diskusných televíznych reláciách nekompromisne podporuje Václava

Klause a netají sa tým, že obdivuje konzervatívny „řád“ na všetkých stupňoch spoločenského i individuálneho života a ktorej nebol dopriaty práve v najprivátnejšej oblasti. Hoci, ktovie? Priznávam, že o existencii tejto ženy viem a premýšľam vďaka tvorbe svojho obľúbencu L. Vaculíka. Zainteresovaní vedia, že pán Vaculík neopakovateľne a drsne zaznamenáva etapy vlastného života. Český snář, Jak se dělá chlapec, Loučení k panne – minimálne v týchto knihách popisuje a rozoberá aj svoje citové a erotické vzťahy k ženám. Tá vlastná je prítomná v pozadí – neodmysliteľná a proklamatívne zdôrazňovaná (spoločný kúpený hrob, zásadné odmietanie rozvodu). A pani Madla aj vo chvíľach, keď je chciac-nechciac prvým svedkom manželovej bolesti „inde“, zdanlivo „nad vecou“ glosuje, ironizuje, hodnotí („Neumíš trpět“). Stále mu Vaculíkovmu čitateľovi tak musí nevyhnutne napadnúť: Kto je táto žena, aká je v skutočnosti, mimo rámca a hraníc manželových románov? Ako sa vyrovnala s realitou partnerových vzťahov i so sebaodhaľovaním jeho citov a trápení s inými ženami? Treba pripomenúť, že Vaculík nie je žiadny Don Juan, skôr typ, o ktorých sa ospravedlňujúco hovorí ako o „sériovo monogamných“.

Predpokladám, že Pavla Kosátka priviedlo k veľkému interview s Madlou Vaculíkovou podobné uvažovanie, plus osobná skúsenosť s jej charizmou. Prečo ten zvláštny názov? V jednej zo scén Vaculíkovo Českého snářa pani Madla manželovi predhodí: „Já jsem oves, je horší, ale potřebný.“ Mimochodom, v dnešnom kontexte hodnotí svoje dávne vyjadrenie ako neúprimné. Ani vtedy sa nepovažovala za horšiu... Možno aj vlastné svojské „písanie“ bolo spôsobom, ako o tom presvedčiť seba i iných. Zhrnuté a podčiarknuté – kto vedome siahne po knihe Já jsem oves, nie je úplne nepredpojatý. Obálka s tvárou vyše sedemdesiatročnej ženy, tvárou, v ktorej si rozoznateľné stopy niekdajšej grációzne krásy plynúcej zvnútra. Tvár ako odraz ducha, len drobná stopa trpkosti v krivke úst. Kto by však očakával práve zatrpknutosť, stáznosť či utajenú zlobu, mylil by sa. Pani Madla je vyrovnaná, otvorená a otvárajúca sa až na dreň. Ovláda umenie sebaironie i ironie voči manželovi. Napríklad na Kosátkovu otázku ohľadom Vaculíkovej záľuby v sebaobnažovaní sa briskne odpovie: „On když píše o tom sexu, myslí, že to umí líp než Viewegh...“ Alebo vecne skonštatuje, že dnes už

vidí nedostatok aj na svojej strane: manžel zrejme prahol po vrúcnejšej, „ženskejšej“ žene (Víte, pravděpodobně toužil po nějaké ženě, která bude víc ženská. Rozkošnická, víte? On třeba rád fotografoval akty. Ale já jsem dostala vždycky horečku z toho, mě to tak nebavilo... Víte v mém životě vedlo všechno přes to duševní ve mně, přes intelekt. V tom tělesném jsem asi byla málo přizpůsobivá milénka.)

Vaculík však rozhodne nie je výlučným námetom a obsahom tejto publikácie. Dozvedáme sa o moravskom detstve pani Madly poznamenanom tragicky priskorým úmrtím matky, o ranej mladosti strávenej v baťovskom prostredí, o vplyve a význame osudových ľudí, prežitku rozhodujúcich šesťdesiatych rokov, následnej osobnej i rodinnej perzekúcie, dlhoročnom živote v reálnom i symbolickom disente, zradách a zážitkoch ľudskosti. Svoje miesto majú aj časti venované hodnotám domova, materstva, ale aj súčasných politických priorit.

Priestor venovaný jedinej osobe umožňuje autorovi naozaj hlboký ponor a analýzu. Napokon pani Madla – jej názory a osudové peripetie sú natoľko košaté, že knihu utiahnu. Nie každý život môže byť „námetom na román“. Hold Pavlovi Kosátkovi patrí aj za zhutnený citlivý dialóg, za zachovanie balansu i miery, nikdy nie je „vlezlý“ či krutý. Rozhovor Pavla Kosátka je krásny, múdry a potrebný ako oves. Podobne ako v prípade Sommerovej priateľky rozpráva príbeh o ceste k vlastnej slobode.

Nepochybujem, že obe knihy ženských spovedí posilnia našu vnímavosť a otvorenosť voči tzv. normálnemu životu. Životu ženy s mužom a muža so ženou, do ktorého patrí zdieľanie, odovzdanie, prežívanie radosti, rozkoše, humoru, zúfalstva. Vzájomne sa do seba zamilovávame z dôvodov, ktoré nemožno presne popísať, úlohu nepochybne zohráva „chemické“ prítahovanie. Milujeme sa však aj pre schopnosť byť s inou bytosťou sebou samým. Niet jediných „správnych“ životných filozofií a jediných ciest k nim vedúcich. Obe knihy vypovedajú o tom, o čom nezvyknú rozprávať a snívať ani ženy, ani muži. Povedané ústami jednej zo Sommerovej hrdiniek: Dvacet let sis musela odkrotit, aby ses znovu vrátila do svobody, ale do jiné, než byla ta předtím, do vědomé svobody. Pretože sloboda je niečo, čo potrebujeme viac, než sme kedy tušili.

Sylvia Porubánová

Snina. Foto Lucia Nimcová

Invázia žien

Pred niekoľkými mesiacmi si aj slovenský čitateľ mohol pripomenúť „okrúhle“ štyridsiate výročie vzniku vo svojej dobe škandálneho, dnes už „klasického“ minirománu Françoise Saganovej Dobrý deň, smútok, ktorý sa stal jedným z kultových textov 60. rokov 20. storočia. Saganová sa, najmä s odstupom rokov, hoci nezriedka sa to konštatovalo už aj v čase jej boomu, považovala skôr za zručného remeselníka, ktorý dokáže verne vykresliť svet okolo a jeho atmosféru, ale nie za majstra. Čosi formulačne podobné v hodnoteniach sa objavuje aj v súvislosti s „plodnosťou“ Amélie Nothombovej – kniha každý rok. Aj ona, podobne ako Saganová, je považovaná za veľmi talentovanú, a hlavne veľmi zručnú autorku, ktorá provokuje spoločenské, a tým teda aj isté literárne kliše. Popri Nothombovej sa aj v slovenskom a českom preklade zrazu objavili i ďalšie ženské mená francúzskej proveniencie – predovšetkým Anna Gavalda a Flavia Bujorová. Okrem toho v slovenčine vyšiel i preklad nekonformnej prózy mladej ruskej autorky Iriny Denežkinovej. Ide skutočne o nejaký analogický fenomén – keď sa podobne ako v prípade Saganovej prózy stávajú spomínané texty skôr faktom širšie uchopenej „kultúry“ ako užšie a tradičnejšie vymedzenej literatúry? Pozrime sa na túto otázku cez konkrétne české a slovenské preklady.

Prípady: Amélie Nothombová

Už v súvislosti s románom Vrahova hygiena z roku 1992 (Nothombová mala vtedy 25 rokov), kritika často písala o svojrôznej podobe dramatismu týchto textov. Tento fakt potvrdila aj neskôršia filmová adaptácia textu V ohrození a strachu v režii Alaina Corneaua. Literárny príbeh Belgičanky Amélie (zjavne priznaná autobiografickosť), ktorá príde do Japonska, aby pracovala ako prekladateľka, ale musí vo príjaj kultúrne odlišný spôsob i v pracovnom prostredí, zaujal aj vo filmovom spracovaní. Fascinujúci príbeh sa odohráva vo veľmi komornom, v podstate uzavretom prostredí firmy, v ňom sa dejú jednotlivé epizódy konfrontujúce „náraz“ dvoch temer protichodných kultúr, ktoré postava vždy komentuje. Film, ktorý temer vyhral MFF v Karlových Varoch, tak predstavuje, podobne ako Nothombovej texty, síce veľmi inteligentnú, ale predsa len „zabavu“, čo sa – síce možno inými slovami – opakovane objavuje vo viacerých recenziách ako nie celkom „pozitívne“ hodnotenie. Na druhej strane to však znamená až neuveriteľný divácky, ale hlavne čitateľský záujem o autorkine texty. Nakoniec, veď prečo by si aj čitateľ, ktorý sám seba považuje za intelektuála, nemohol konečne (!) prečítať niečo zaujímavé, zábavné a pritom také, že si môže uvedomovať dôležitosť svojej kultúrnej poučenosti, teda že si ešte podporí vlastný pocit intelektuálnej vyvolnosti.

Navyše, klasicky postmoderne, je ústrednou postavou knihy Vrahova hygiena (Paseka 2001) literát a literatúra – až fantazmagorický 83-ročný nositeľ Nobelovej ceny Prétextat Tach. Tach umiera, „zúrivo kope“ okolo seba, keď má pred smrťou dať interview niekoľkým novinárom. Jedna z nich – Nina – však dá príbehu iný spád. Spisovateľka, ktorý každého usvedčuje z nekultúrnosti, diskvalifikuje pátraním v jeho minulosti, „vykope“ v nej totiž jeho úchylný vzťah, ba dokonca zločin. Nothombová zjavne vysmieva kultúrne vrstvy západného sveta, ktoré uprednostňujú tvorbu a zber pikantérií o tvorcovi pred „diskusiou o zmysle“.

Spomínaný sfilmovaný román tejto belgickej, po francúzsky píšucej autorky nasledovala v českom preklade novela Můj soukromý nepřítel. Ako upozornila literárna kritika doma i v zahraničí, novela o „súkromnom nepriateľovi“ má formálne veľmi blízko k Nothombovej prvotine (Vrahova hygiena), ktorá od-

štartovala jej hviezdnu dráhu – v oboch prípadoch ide o dialóg dvoch postáv s veľmi špecifickým vyústením. Priamo z úst hlavnej postavy Jeroma Angusta – ktorý v letiskovej hale čaká na zdržaný let a číta, keď ho zaskočí oslovením postava, prezentujúca sa ako Holanďan Textor Textel – sa postupne zo zložito vedeného dialógu dozvedáme, že išlo vlastne o monológ, akýsi dialóg človeka a jeho duše, svedomia. Dozvedáme sa, že onen vtieravý Textor je vlastne Angust, a že to bol teda práve on, kto stál za vraždou a znásilnením milovanej ženy. Takto rozpoltenú postavu vidíme na konci textu vraždí tú obľudu – teda seba samého, keď si údermi do steny rozbíja hlavu...

Najmä v súvislosti s posledným do češtiny preloženým románom A. Nothombovej sa objavili aj konštatovania, ktoré akoby boli vystrihnuté z hodnotení neskorších Saganovej kníh. J. Chuchma v recenzii tretieho českého prekladu konštatoval: „... leč beží tu o pouhou teatrálnu demonstráciu známých schopností. Autorčin čtenář dostane očekávanou dávku duchaplnosti, dráždivosti, je poškádlen hrou na tajemství, ale sotva může být hlouběji zasažen. Nothombová neposkytuje prostor ani pro ztotožnění, ale kupodivu ani pro interpretaci, která by obohatila prožitek světa.“ Jej pravidelný recenzent Chuchma doslova hovorí o produkte „postrádajícím jakýkoliv katarzní dojezd“. Ako teda zareaguje na pripravované početné slovenské preklady Nothombovej už filmom i českými prekladmi poučený slovenský čitateľ?

Prípady: Anna Gavalda

Citáty z textov Anny Gavaldy (1970) nájdeme dokonca v „kozmpolitnom“ spoločenskom časopise Cosmopolitain v článku o tom, na čo neradno mužovi nikdy siahaj – citovaný je práve jej výrok o „rozdelení kompetencií“ v rodine. V jednej zo svojich poviedok totiž konštatuje, že hoci hlavou rodiny je vždy muž, hlavné slovo vo väčšine prípadov má žena.

Gavalda, ktorá vyštudovala na parížskej Sorbonne modernú literatúru a prešla typickými životnými univerzitami (pracovala ako predavačka, hosteska, robotníčka a pod.) a skúsenosťami, často tematizovanými v jej textoch, býva dnes v Paríži. Je rozvedená s dvoma deťmi (ako uvádza vo všetkých rozhovoroch – je mamou „na plný úväzok“), pracuje ako profesorka francúzskej literatúry a kultúry.

Nenápadná zbierka jej dvanástich poviedok Chcel by som, aby ma niekto niekde čakal z vydavateľstva Sofa (v roku 1999 vyšla po francúzsky v náklade 800 kusov, dnes je preložená do 19 jazykov) patrí medzi najčítanejšie. Niet sa zrejme čo diviť, že vyšla v českom i slovenskom preklade. V centre autorkinej pozornosti je väčšinou súčasná žena, aj keď poviedky sú fakticky fragmentmi príbehov rodiny, priateľstva, partnerstva, pracovného prostredia. Momenty, keď čitateľ do týchto príbehov vstupuje, sú síce vždy čímsi výnimočné, iné, zároveň však dávajú možnosť identifikovať sa s postavami, precítiť ich sklamanie, bolesti, ale aj radosti či smiech (najvýraznejšie hádam poviedka Junior). Gavaldine texty pomáhajú čitateľovi nielen identifikovať sa s jej postavami, ale následne aj vo vlastnom živote identifikovať zmysel a mieru ci-

Väčšina z citovaných autoriek je „poučená“ súčasným myslením o literatúre, súčasným daniím v literatúre. Každá z nich však prináša do kultúrneho diania svoj pohľad

Amélie Nothombová. Foto archív K&S

tovej a pocitov – lásky, žiarlivosti, ale aj postojov – sebeckých a odvážnych, lojálnych či zákerných.

Asi nie náhodou slovenská recenzentka Jarmila Šeligová nazvala svoju úvahu nad slovenskými prekladmi Gavaldovej próz Katarziou v komornom kontexte: časopriestor autorkiných textov sa totiž naozaj definuje väčšinou už spomínanými mikropriestormi rodiny, vzťahu, práce, v ktorých sa odohrá nejaké zauzlenie príbehu postavy, postáv, umožňujúce nakoniec im i nám prežiť kúsok ďalšieho života, precítiť katarziu.

Gavaldovej román Miloval som ju (po slovensky vo vydavateľstve Sofa v roku 2003, po česky A taková to byla láska...) je celkom komorným príbehom večnej otázky nevery či večnej dilemy rozhodovania medzi novou láskou a vernosťou rodine cez prizmu špirály osudu otca Pierra a syna Adriena. Čítame teda netradične pohľad muža podaný ženou – skôr opačné garde, než na aké sme zvyknutí.

Gavalda teda „operuje“ v intímnejšom priestore, bez explicitných postmoderných alúzií ako Nothombová, ale aj preto zrejme vyvoláva silnejšiu empatiu, umožňuje prežiť si s hrdinami jej próz katarziu, ktorú ešte stále považujeme za znak skutočnej literatúry.

Prípady: Flavia Bujorová

Ešte iným prípadom je asi Francúzka rumunského pôvodu Flavia Bujorová (1989), ktorá mala v čase napísania svojho románového debutu Kamene osudu 14 rokov. Fantazijný, rozprávkový príbeh o troch deväťbojujúcich pomocou kúzelných prsteňov vo vyznení svete chorého dievčaťa proti zlu, do istej miery analogicky, ako to robí Nothombová, pretavuje prizmou dospievajúcej ženy čitateľskú i emočnú skúsenosť dnešných tínedžerov – Tolkiena a jeho Pána Prsteňov aj s jeho čudnými bytosťami, svet Matrixu, ale aj Zemeplochu Terryho Pratchetta a do istej miery aj rozličných Bat či Spidermanov, ktorí neustále presvedčujú svet, že tradičný boj dobra so zlom má v ľudskom svete svoje miesto.

Mohlo by sa zdať, že Bujorová nepatrí k spomínaným francúzskym píšucim autorkám – práve v zmysle odlišného detského či dospievajúceho adresáta. Lenže – jednak sa ukazuje, že ani Nothombová a Gavalda „nevysielajú na tej istej vlne“, jednak pre dospievajúcu autorku je debut len odpichom, ako to sama naznačuje v početných rozhovoroch, je to skrátka jedna z možných literárnych ciest, práve tá, ktorou sa vybrala ako prvou...

Prípady: Irina Denežkinová

Prípady Iriny Denežkinovej (1981) je „prípado“ súčasného kultového textu ruskej proveniencie, ktorého tematické dominanty slovenská recenzentka Ivana Branská označila spor, ale štýlovu: bitky – pivo – sex. Denežkinová – ne-Moskovčanka, uverejňujúca v počiatkoch na internetovej stránke www.proza.ru, prerazila aj do širšieho „literárneho“ sveta ako kométa. V poviedkach ohromuje čitateľa akoby surovými záznamami každodennosti života mladých ruských študentov, žiakov, umelcov, narkomanov. Autorka neprispôbuje jazyk prostrediu, ona ho zachytáva

aj so všetkými jeho ohavnosťami, nelogickosťami, nezmyslami, v podstate bez ďalšieho spracovania. Bohužiaľ, to robí aj pri transponovaní iste autentických, zažitých fragmentov diania, ktoré však nie vždy vie dať do celkom čitateľnej podoby. Suetová a kompozičná fragmentárnosť čitateľské „podozrenie“ zo silnej autobiografickosti podporuje. Poučenosť kultivovanej autorky (predsa len je to študentka žurnalistiky) sa tak prejavuje nie v už spomínaných šokujúcich „výpočikách“ mládežníckeho slangu, ale v schopnosti v neočakávanom momente vnieť do textu humor či iróniu, ale aj do prirodzene pôsobiacich poetizmov implementované city. Nositeľ prestížneho ruského štátneho vyznamenania, nesúceho Puškinovo meno a laureát Ceny Jána Hollého za preklad Puškinovho Onegina Ján Štrasser sa pri preklade predsa len skúsenejšie a vekovo vzdialenej autorky zapotil zrejme celkom inak ako pri veršoch klasika.

„Skutočná“ literatúra Zdá sa, že krátka prechádzka príbehmi jednotlivých autoriek a textov dostupných čitateľovi na Slovensku vďaka českým a slovenským prekladom ukázala, že ide o veľmi rozdielne prístupy k tvorbe a vnímaniu literatúry vôbec. Pochopiteľne, väčšina z citovaných autoriek je „poučená“ súčasným myslením o literatúre, súčasným daniím v literatúre. Každá z nich však prináša do kultúrneho diania svoj pohľad: Nothombová, ako je to zrejme aj z reflexie jej textov asi najviac – podobne ako kedysi Saganová presne vycítila a vpracovaných textoch, stereotypy, ktoré fungujú v dnešnom písaní i čítaní literatúry. Gavalda má so Saganovou spoločný hádam práve záujem o každodennosť vzťahu/vzťahov, pretože človeka vníma ako osobnosť v jeho jednotlivých vzťahoch a ich súvislostiach. Prípady Bujorovej a Denežkinovej je dnes, bez odstup, len ťažko zhodnotiteľný – aj v jednom, aj v druhom prípade ide o prvé knihy, aj keď čitateľsky príťažlivé práve svojou netradičnosťou.

Skôr mám pocit, že aj v súvislosti s Nothombovej textami sa znovu vynára potreba rozprávať o diferencovanosti ponuky, ktorú dnes núka knižný trh, že vlastne možno hovoriť o literatúre a čítaní, alebo inak masovej literatúre, bez toho, aby sme jej nasadzovali psiu hlavu gýču či braku. Podieľali by sme sa tak na istej diskvalifikácii iného ako diskurzívneho, poučeného elitného čitateľa. Toho totiž máme zvyk považovať akoby za jediného „skutočného“ čitateľa a onen menej erudovaný – naivný či sentimentálny čitateľ, ktorý vníma text iba emocionálne, býva reflektovaný ako „akoby neúplný“, v určitom zmysle obmedzený. Je však jeho čitateľský zážitok naozaj slabší? A z druhej strany, ak pripustíme, že – najmä keď autor tradične postmoderne pracuje s literárnymi kliše na všetkých úrovniach textu – bravúrnosť, remeselná zručnosť dokáže prilákať veľké množstvo čitateľov, nebude potom nie veľmi zodpovedným hazardom neustále vymedzovanie „skutočnej“ literatúry? Pri dnešnom odklone od písaného slova smerom k širokému spektru audiovizie...

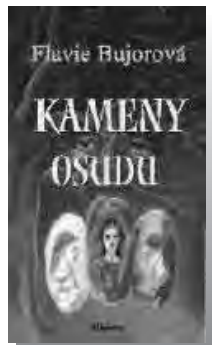
Mária Kusá

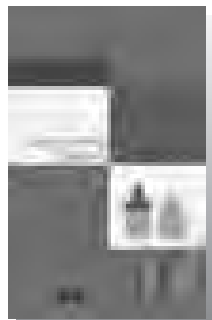
- Amélie Nothombová
- Můj soukromý nepřítel
- Preklad Šárka Belisová
- Motto 2004
- 101 strán
- 279 Sk

- Amélie Nothombová
- V ohrození a strachu
- Preklad A. Černáková
- Vydavateľstvo PT 2003
- 117 strán
- 239 Sk

- Flavia Bujorová
- Kameny osudu
- Preklad Kateřina Dejmálová
- Albatros 2004
- 280 strán
- 165 Kč

- Irina Denežkinová
- Daj mi!
- Preklad Ján Štrasser
- Ikar 2004
- 159 strán
- 329 Sk

- Anna Gavalda
- A taková to byla láska...
- Preklad Silvie Dokulilová
- Mladá fronta 2004
- 152 strán
- 239 Sk

Chuť najtenších kníh

oploutveno, a všetky druhy plžů, kteří se požívají ve vzdělaných zemích. Dejte to sem! Je večer, země se otočila a tu bývá obyčej jísti.“

(Vladislav Vančura, Rozmarné léto)

- ▲ Jamie Oliver
- ▲ Šéfkuchár bez čapice. Dni plné chuti
- ▲ Spektrum Grafik 2004
- ▲ 320 strán
- ▲ 712 Sk

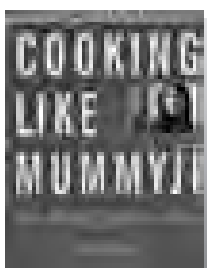
- ▲ Clarissa Dickson Wright, Jennifer Paterson
- ▲ Two Fat Ladies Obsessions
- ▲ Clarkson N Potter Publisher 2000
- ▲ 240 strán
- ▲ 16,33 £

- ▲ Nigel Slater
- ▲ Appetite
- ▲ Harper Collins Publishers 2001
- ▲ 448 strán
- ▲ 45 USD

- ▲ Nigella Lawson
- ▲ How to Be a Domestic Goddess: Baking and the Art of Comfort Cooking
- ▲ Chatto and Windus 2000
- ▲ 388 strán
- ▲ 43 £

- ▲ Vicky Bhogal
- ▲ Cooking like Mummy
- ▲ Simon & Schuster 2003
- ▲ 224 strán
- ▲ 14,99 £

Určite poznáte ten vtip s dlhou bielou bradou: Ktoré sú tri najtenšie knihy sveta? Kniha o talianskom hrdinstve, kniha nemeckého humoru a anglická kuchárska kniha. Ako si stoja talianski heroovia a nemeckí vtipkári, to nedokážem posúdiť, ale čo sa týka anglických kuchárskych kníh, v posledných rokoch je ich dosť. Dosť hrubých a dosť dobrých. Neprezradte to Francúzom! Napriek tomu, že spor medzi Doverom a Ostende o pôvode „fish and chips“ stále trvá a určite bude kulminovať, belgickí kulinári smutne priznávajú, že hranolčeky majú belgický pôvod a sú ich najväčšou hanbou. Upozorievam Angličanov zo spiknutia, prinajmenšom som ochotný tvrdiť, že si celú vec dobre premysleli a pustili sa do toho didakticky a celoplošne podporení svojou vernou BBC, presvedčili Angličko a potom celý svet, že anglická kuchyňa je tá pravá a prvá. Pokúsím sa vám v krátkosti predložiť, pomocou niekoľkých ukážok, ako na to išli.

Dámy majú prednosť, tak na začiatok hneď dve tučné. Clarissa Dickinson Wright a Jennifer Paterson. Dve neohrozené dámy na svojej motorke so sajdkárkou, prechádzajúce krížom-krážom Spojené kráľovstvo a variace na svojich zastávkach so šarmom a bravúrou z domácich surovín pre miestnych obyvateľov, sa stali určite priekopníkmi moderného kulinárstva, s dôrazom na miestne tradície a možnosti. To, čo sa teraz hrdo nazýva „vidiecke varenie“ a nahradilo „novú kuchyňu“, vymysleli ony. Ich, bohužiaľ, posledná spoločná kniha Dve tučné dámy – Obsesie je príkladom toho najlepšieho, čo vo svete kuchárskych kníh môžete nájsť.

Už prvá kapitola je venovaná soli, nič jednoduchšieho a nič základnejšieho v kuchyni nenájdeme. Clarissa Dickinson Wright cituje ruské príslovie „radšej stráviť šesť mesiacov v soľnej bani, ako byť šesť mesiacov na neslanej diéte“. Šesť mesiacov v soľnej bani máte šancu prežiť, ale nikdy neprežijete diétu. Ďalej nasledujú kapitoly o cestovinách, homároch, bôbe, hovädzom na kosti, hydine, chilli papričkách, petržlene, horčici, olivách, slimákoch, sardelkách, klobáskach, ikrách, cesnaku, spolu je ich tam 34 a posledná je o broskyniach. Musím pripomenúť, že dámy nepíšu o cesnaku, ikrách a klobáskach, ale o tom „základnom“ cesnaku. Kniha, ktorú by som určite dal na prvé miesto, aj keby nebolo Gut-Jarkovského.

Ak ste niekedy videli elegantnú ženu v striebornom hodvábnom župane, ako uprostred noci masíruje bravčové stehno pastou z korenín a má pritom evidentne príjemné pocity, môžete si byť istý, že to bola krásna Nigella Lawson. Olizujúci si prsty s bezchybnou manikúrou, vás ubezpečí, že niektoré veci potrebujú čas – vloží bravčové stehno do vyhriatej rúry a ide si spokojne ľahnúť. Na druhý deň sa jej hostia idú potrať kvôli chrumkavej kožke. To sú čary nočného pečenia, niečo z dávnej minulosti. Žeby staroveké Grécko, žeby Hestia?

Nigella Lawson napísala knihu Ako byť domáca bohyňa – pečenie a umenie komfortného varenia. Nielen názov knihy, ale aj jej grafická úprava pripomínajú rané päťdesiate roky

Foto Lukáš Teren

20. storočia niekde na americkom stredovýchode, čím myslím niekde, kde o zrovnoprávnení nič nepočuli, samozrejme o sexuálnej revolúcii už vôbec nič. Zato koláčiky pani Lawsonovej sexy sú a tak to, ako mieša sladké a slané podľa spôsobu prípravy, je jasným dôkazom jej lásky nielen k vareniu, ale aj k jedeniu. Recepty sú pripravené presne a jasne. Nič to, že neviete variť, čítať predsa viete.

Variť ako mummy – pravé britské ázijské varenie – to je názov knihy autorky Vicky Bhogal, inak mojej obľúbenej anglickej kuchárskej knihy. Mummy je podľa slovníka pandžábskych výrazov, ktorý kniha obsahuje, mama. Už samotný názov sa mi páči, a tak je to aj s celou knihou, jednoduché a vtipné. A čo je príznačné pre všetky anglické kuchárske knihy – anglické je všetko, čo radi jedia ľudia žijúci v Anglicku. Okrem výborných receptov, už spomínaného slovníka a rodinných fotografií, sú tu popísané aj zvyky Singhov žijúcich v Londýne. Ináč mám ju aj s venovaním, ďakujem Zuzi. Zuza je moja neter, žije v Londýne a knižku mi darovala k Vianociam.

A teraz nejakých kuchárov. Mojm obľúbeným je Ed Baines a jeho kniha Pobaviť. Autor patrí k hviezdny kuchárom a vo svojej knihe predvádza klasické recepty s moderným prístupom. Prvá kapitola je „brunches“, niečo medzi raňajkami a obedom, ako sám píše jeho najobľúbenejšie jedlo,

Upozorievam Angličanov zo spiknutia – celoplošne podporení svojou vernou BBC, presvedčili celý svet, že anglická kuchyňa je tá pravá a prvá.

veľmi sympatické, po dlhej noci to, čo vás postaví na nohy. Všetky recepty v knihe sú jednoduché, ale obsahujú vždy niečo, čo by vám nenapadlo, ako v ingredienciách, tak v príprave, brilantné. Len príprava Adeho husacej pečienky alebo bežného tiramisu vás presvedčí, že k vám hovorí Majster.

Ďalší medzi veľkými je Nigel Slater. Jeho knihy 30-minútové varenie – najlepšie zo svetového rýchleho varenia, Dobré jedlo a Apetit patria určite k špičke anglického kulinárstva. Z poslednej spomínanej knihy by som vybral pár názvov kapitol, ktoré ukazujú Slaterov štýl: Prečo variť? Kde by ste chceli jesť? Učiť sa veriť vlastnej chuti, Vôňa jedla alebo ako to spraviť, aby to chutilo lepšie. Názor, že aj párok s horčicou môže chutiť ako delikatesa, zdieľam s autorom, ide len o kvalitu madeiry, ktorou si pripravíte sós.

Ak máte radi Flaubertových hrdinov Bouvarda a Péoucheta určite si obľúbite Huga Fearnleyho-Whittingstalla a jeho Kuchársku knihu chalúpy pri rieke. Tento húževnatý chlapík prichádzajúci z mesta si na svojom vidieckom dvore všeličo vypestuje, s láskou vychová a s láskou aj zje, a napíše o tom zopár zaujímavých knižiek. Obdivuhodné. Do pozornosti dávam jeho rebríkový systém pri chovaní sliepok. Sliepky sa do a zo svojho domova dostávajú po vysokom rebríku, čo ich chráni pred predátormi a dáva im väčší pocit slobody, lepšie rastú, lepšie znášajú a lepšie chutia. Vela šťastia pán Fearnley-Whittingstall.

Ukončil by som túto Odu na anglické kuchárske umenie najmladším a u nás najznámejším predstaviteľom kuchárskych hviezd Jamiem Oliverom. Jeho knihy vyšli aj u nás a sú všetky jedného strihu, ale strihu vydareného. Vždy na mieru, veľmi pohodlné a na každú príležitosť, aj na vykradnutie banky – esportivo, ako hovoria Angličania. Kuchár od detstva, to čo

Šesť mesiacov v soľnej bani máte šancu prežiť, ale nikdy neprežijete neslanú diétu.

neustratil, je práve jeho detský spôsob prístupu k veci, zvedavosť prekračujúca konvencie, ruky vždy od niečoho zababrané. Presvedčí vás, že to zvládnete aj vy.

Jednoduchý spôsob, ktorý v jeho podaní vždy vychádza dobre, príjemná domáca atmosféra, celá Jamieho rozvetvená rodina, priatelia a, samozrejme, jeho taliansky pate Genaro. Tak, tak to je, holúbkovia, s anglickou kuchyňou. Anglická kuchyňa je vlastne talianska. Ale aká je potom talianska?

„Majore,“ děl abbé, „stal jste se žrutem nebo mluvkou? Chcete ukázat zuby nebo jazyk?“

„Kdybych se vyznal v řeči, mlčel bych, jako mlčíte vy, abbé,“ odvětil Hugo. „Budiž, nenutím vás, aby ste se ujal svého nástroje, avšak jezte!“

Laco Teren

„Jezme a pijme,“ řekl Hugo. „Dejte sem večeri! Tučný sýr, zvěřinu, ptáky, jehňata, vše, co se líhne živé, a vše, co se líhne z vejce. Dejte sem vše, co zraje jedlého, vše, co je

Osobnosti filozofie

Cena: 199 Sk

Morton Winston
Chomsky

Tento jazykovedec, filozof, kultúrny kritik a politický aktivista napísal viac ako sedemdesiat kníh a vyše tisíc článkov. Jeho teória jazykovej kompetencie tvorí jeden zo základov súčasnej kognitívnej vedy.

Cena: 199 Sk

Marshall Missner
Hobbes

Anglický filozof, ktorého dielo výrazne ovplyvnilo celú európsku morálnu a politickú filozofiu. Prečo ľudia proti sebe bojujú a prečo žijú spolu v mieri, pričom ani boj, ani mier nie sú trvalé? Odpoveď na túto otázku vyžaduje, podľa Hobbesa, pochopiť ľudskú prirodzenosť.

Cena: 199 Sk

Gary P. Radford
Eco

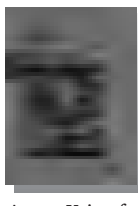
Umberto Eco je profesorom semiotiky na univerzite v Bologni. Táto kniha uvádza čitateľa do teoretických základov jeho prác, ktoré oscilujú v priestore medzi semiotikou a teóriou utvárania znakov a populárnymi článkami pre rôzne časopisy.

Cena: 239 Sk

Amélie Nothomb
Metafyzika trubíc

Amélie Nothomb je jednou z najznámejších a najčítanejších súčasných belgických autoriek. Za záhadným názvom v poradí jej deviateho románu sa skrýva životopisné rozprávanie o nemenej záhadnej bytosti – nehybnej, a predsa živej trubici

Cena: 239 Sk

Agota Kristof
Velký zošit

Vo Veľkom Meste okupovanom cudzími vojskami sa už nedalo žiť. Matka zavedie svojich dvoch synov k príšernej starej mame. Do veľkého zošita zapisujú svoje pokroky, zážitky a postrehy. Vzniká tak sugestívne, miestami veľmi expresívne rozprávanie, s nečakaným zakončením.

Albert Marencin
Vydavateľstvo PT
Jelenia 6, 811 05 Bratislava
tel.: 0905 210 644
e-mail: marencin@nextra.sk
www.marencin.sk

Dennett – druhé čítanie

Editori projektu Majstri vied oslovujú známych odborníkov, aby napísali knihu zo svojej oblasti pre najširšiu verejnosť. Popularizácia vedeckého poznania je iste záslužná vec. Na druhej strane mám určitú nedôveru k takýmto marketingovým projektom – otázkou je, či na objednávku môžu vzniknúť skutočne zaujímavé knihy, alebo ide len o predaj mena slávneho autora. U Dennetta, jedného z najuznávanejších súčasných amerických filozofov mysle, sa moje obavy nenaplnili.

- ▲ Daniel C. Dennett
- ▲ **Druhy myslí. K pochopení vedomí**
- ▲ Preklad Jaroslav Peregrin
- ▲ Academia 2004
- ▲ 174 strán
- ▲ 209 Sk

Osobitosť mojej skúsenosti z čítania Dennettovej knihy spočíva v tom, že som ju čítal dvakrát (v dlhšom časovom odstupe) a na moje prekvapenie s diametrálne inými pocitmi. Prvé čítanie (v slovenčine) nezanechalo vo mne najlepší dojem. Pritom na vine určite nebol len značne bizarný slovenský preklad. Isté sklamanie celkom nevysvetľuje ani fakt, že vtedy zdvih vo vedách o mysli nebol takýto zjavný ako dnes. Pri druhom čítaní Dennetta (v zručnom českom preklade) sa mi zdá, že najpresvedčivejšie zdôvodnenie môjho prvotného sklamanie

spočíva v niečom inom: čítal som ho v čase, keď hlavná téma Dennettovej knihy vedecky (v podstate materialisticky) vysvetľujú našu myseľ a vedomie, sa mi v našom kultúrnom prostredí nezdála až taká originálna. Zaujímavé je, že teraz, keď je situácia v určitom zmysle takmer opačná (možno dokonca hovoriť o inflácii mystického balastu pri vysvetľovaní mysle), prinieslo mi druhé čítanie prekvapujúco silný zážitok. Predovšetkým som zistil, že moja vnímavosť pre jeho argumenty sa významne zlepšila.

Všimnem si bližšie niektoré Dennettove postupy a argumenty. Začína jednoduchou otázkou: Má náš druh niečo, čo máme iba my a iné druhy nie? Jeho hľadanie odpovede je v evolucionistickom formáte. To, čo máme, vzniklo len z toho, čo majú iné druhy. Hypotéza, že sa naša myseľ vyvinula z mysli jedno-

Primárnym zdrojom našej vyššej inteligencie je presúvanie maxima našich kognitívnych úloh na prostredie.

duchších, počnúc prvými seba-replikujúcimi molekulami, tvorí základ knihy. Také alternatívy ako dualizmus (naša myseľ je zložená z nejakej nefyzickej a celkom záhadnej látky) alebo vitalizmus (živé veci obsahujú nejakú zvláštnu fyzikálnu, ale tiež rovnako záhadnú látku – *élan vital*), to je pre Dennetta niečo ako alchymia a astrológia.

Pilierom podobných výkladov obyčajne býva teória identity (podľa tejto teórie mentálne stavy a procesy sú identické s mozgovými stavmi a procesmi) a funkcionalistický prístup k mysli (to, čo z niečoho robí myseľ, nie je to, z čoho je tá vec urobená, ale to, čo táto vec môže robiť). Pochopiteľne Dennett nezamieta tieto prístupy, ale ukazuje, že situácia je zložitejšia. Áno, to čo myseľ robí, je *spracovanie informácií*. Vyhodnocovanie mnohých informácií je však rozdielne od spracovania aj priamo po celom tele. V tejto súvislosti je chybné aj stotožňovanie mysle s mozgom. Pretože z tohto hľadiska je zjavné, že myseľ mozog presahuje. Naše telo sa nestotožňuje s nervovou sústavou, ktorá je v ňom obsiahnutá. Evolúcia vtelila informácie do každej časti každého organizmu. Napríklad krídlo vtáka stelesňuje informácie o tom médiu, v ktorom funguje.

Ak chceme určiť kľúčový rozdiel medzi našim druhom a inými druhmi, hovorí Dennett, azda by sme si tu mohli pomôcť teóriou intencionálnych systémov. Intencionálne systémy sú všetky entity, ktorých správanie je predpovedateľné z intencionálneho postoja. Dennett rozoznáva mnohé úrovne: Intencionálny systém prvého rádu má presvedčenia o množstve vecí,

avšak nie presvedčenia o presvedčeniach, to už je intencionálny systém druhého rádu. Mohla by byť intencionálna vyšších úrovní variáciou, čo charakterizuje ľudskú myseľ a principiálne nás odlišuje od ostatných druhov? Toto však ešte nie je ten rozhodujúci rozdiel, ktorý hľadáme, pretože ešte stále môže ísť len o nereflexívne zručnosti. Prečo niektoré vtáky dokážu odpútať dravca od svojho hniezda s mláďatami predstierajúc, že majú zlomené krídlo? Tieto vtáky pritom nemajú žiadny vnútorný reprezentatívny „model“ mysle druhého, aby anticiipovali jeho správanie. Majú len „zoznam“ alternatívnych spôsobov správania a viac toho ani nepotrebujú. Ako a čo nás dostáva za tieto zoznamy? Isteže je to možné len prostredníctvom nejakých symbolov, ktoré sa môžu skladať do nejakých väčších štruktúr. Ako k tomu dochádza, vysvetľuje Dennett približne takto: Primárnym zdrojom našej vyššej inteligencie je presúvanie maxima našich kognitívnych úloh na prostredie samo – vylievanie našich myslí do okolitého sveta, kde môžu byť naše významy skladované, spracované a „prereprezentované“ množstvom periférnych zariadení, ktoré konštruujeme.

Takmer všetko, čo som tu uviedol, mi ušlo pred siedmimi rokmi pri prvom čítaní knihy *Druhy myslí*. Zdá sa, že nielen umelecké diela majú svoj vlastný život a môžu byť v rôznych obdobiach rôzne vnímané.

Ján Rybár

Protest ako kultúra?

Nestranná sociologická analýza je ambíciou, ktorá sa v prácach o politickom živote, dosahuje dosť komplikovane. Azda aj preto, že chýba vzor. V tejto knihe o ťažkostiach stredných tried s utváraním politickej identity sa s ním dá, okrem iného, názorne zoznámiť.

- ▲ Radim Marada
- ▲ **Kultura protestu a politizace každodennosti**
- ▲ Centrum pro studium demokracie a kultury 2003
- ▲ 217 strán
- ▲ 329 Sk

Knihy má štyri časti: Politická skúsenosť v štátnom socializme; Moderný štát, občianstvo a politizácia každodennosti; Protestná identita: Politická senzitivita mladosti a Protestná kultúra a politická senzitivita stredných vrstiev. Marada v nej načrtáva základné črty historického procesu, ktorý viedol k ustanoveniu relatívne autonómnej sféry politiky a skúma dôsledky, ktoré má autonómnosť verejnej a politickej sféry a s ňou spojeného rezervoáru politickej kultúry pre formovanie politických postojov či identít. Za jej najzávažnejší dôsledok

považuje rozpojenie politických identít a sociálnych charakteristík aktérov a upozorňuje, že práve nepreviazanosť modulov nášho bytia umožňuje aktérom zažívať individuálnu autonómiu a voľbu.

Aj výklad procesu ustanovenia protestnej kultúry má historický a štruktúrny rozmer. Ukazuje čoraz zreteľnejšie oddelovanie kultúry protestu od biologicky definovanej mladosti a ako tento posun súvisí s oslabovaním generačného konfliktu, ktorý bol základom niekdajších revolt. Marada dôvodí, že konfliktná línia už dnes nie je založená triedne ani generačne. Súčasný konflikt (príkladom je antiglobalizačné hnutie) vidí väčšmi ako separáciu alternatívnych svetov s nezlučiteľnými étosmi a životnými štýlmi, než ako priame podriadenie sociálnych skupín. Základňou oboch konfliktných svetov sú podľa Maradu príslušníci stredných tried. Chápe ich v bourdieuovskej tradícii ako vrstvy, pre ktoré majú prvoradú dôležitosť sociálno-kultúrne interpretácie a autonómia životných volieb. Seba-uve-

Marada ukazuje čoraz zreteľnejšie oddelovanie kultúry protestu od biologicky definovanej mladosti a ako tento posun súvisí s oslabovaním generačného konfliktu, ktorý bol základom niekdajších revolt.

domujúci svet stredných tried sa tak stáva privilegovaným poľom zápasu, kde sa formulujú politické konflikty a presadzujú ako agenda politického súperenia či diskusie. Marada vidí rozmach nových sociálnych a protestných hnutí ako súčasť tohto procesu a ako osobitný spôsob sociálnej integrácie a adaptácie. S tým súvisí aj posun v agende hnutí smerom k identite. Hnutiam nejde len o nastoľovanie požiadaviek voči politickej reprezentácii, ale o demokratizáciu každodenného života a voľieb životných štýlov. Klasické liberálne požiadavky rovnakej dôstojnosti (rovnakých práv) sa dopĺňajú a korigujú politikou diferenciácie (nárokmi na uznanie jedinečnej identity). Marada analyzuje protestnú kultúru ako ustálenú kultúrnu formu, ktorá sa stala všeobecne použiteľným statkom a voľbou. Autenticitu protestu už nemožno odvodzovať od sociálnych charakteristík aktérov protestu, ale od zvládnutia samotnej kultúrnej formy.

Štvrtá časť knihy sa venuje premene stredných tried. Osobitne si všima svet práce, v ktorom nové stredné triedy reprezentujú symbolickí analytici-profesionáli, ktorí sa živia interpretáciou sociálnej skúsenosti. Marada dáva ich význam do súvisu s individualizmom stredných tried a s vysokou hodnotou, ktorú má pre ich príslušníkov schop-

nosť mať a prezentovať vlastný názor. Svet práce je pozoruhodný aj z iného hľadiska. Stredná trieda sa začína polarizovať nielen vo voľnom čase a kultúrnych a politických vkusoch, ale aj tu. Marada ukazuje, že časť pracovného trhu sa dostáva do „gravitačného poľa vymedzeného vzťahom k mocienskej ekonomicko-politickej sústave a étosom, ktorý tento systém v protestnej perspektíve reprezentuje“. Pre oddaných reprezentantov protestu je voľba profesie indikátorom jeho autenticity. Takáto komplexná autonómia kultúry protestu však podľa Maradu obmedzuje voľby aktérov a má charakter kultúrnej pasce.

Maradova práca čerpá silu z najlepších sociologických tradícií. Spája štruktúrnu analýzu, prístup kultúrnych foriem a perspektívu sociálnej praxe. Nadväzuje na Simmela, Luhmanna a Bourdieuho. Psychologizujúci slovník používa len vtedy, ak ním aktéri usporadúvajú svoju skúsenosť. Tak je to aj s termínom *identita*, ktorý tu vďaka začleneniu do štruktúrnej perspektívy prináša viac, ako by sme čakali.

Marada vytvoril komplexnú prácu o premenách moci, sociálneho konfliktu a sebachápaní občana ako politického aktéra. Jej prínos ocenia priaznivci sociálnych protestov a aj tí, ktorí protesty považujú za nástroj destabilizácie reprezentatívnych demokracií. Objasňuje obe pozície. Oba tábory ju môžu považovať za svoju. Za svoju by ju mali považovať najmä sociológovia, pretože ukazuje nestrannosť a možnosti našej disciplíny v najlepšom svetle.

Zuzana Kusá

Čerti v krabici

V osade na okraji Kosova býva šedivý Srb. Do mesta nechodí, deti sú v Amerike a jeho matka – ako nazýva svoje rodné Kosovo – sa už hodnú chvíľu nespráva, ako by si milujúci syn želal. Nad posteľou mu visí svätý obrázok a fotografia mladého muža v rifliah s automatickou puškou v rukách. Usadí sa na posteľ a opatrne roztvorí svoju najcenejšiu vec, dedičstvo pre vnukov do Chicaga: dosky z tvrdého papiera s výstrižkami z novín. Vo svojom vesmíre plnom sklamaní deda Srb uhládza a vkladá do pevných dosák žltkasté kúsky z novín a časopisov, článok o legionároch z prvej svetovej, podobizeň Masaryka, náučný leták z dielne dočasnej správy OSN, juhoslovanské účtenky, farebnú reportáž z cesty po Európe.

- ▲ Karl-Markus Gauß
- ▲ Európska abeceda
- ▲ Preklad Zdenka Beckerová, Etela Farkašová
- ▲ Kalligram 2004
- ▲ 168 strán
- ▲ 199 Sk

Uprostred vymierajúcej osady s dvadsiatimi starčkami, v blate prechodných opatrení a úzkosti z hladu, so slávnostným výrazom v tvári vytvára knihu kníh pre svojich potomkov za morom. Jeho vnuci hovoria po srbsky až na druhom mieste a celú tú hroznu srbsko-albánsku kosovskú vojnu si asi predstavujú ako efektívny televízny triler s romantickým prvkom.

O pár desiatok kilometrov smerom na juh sedí vo svojom čerstvo opravenom dome na okraji Príštiny šedivý kosovský Albánc. Má školy,

akademické tituly, päť malých detí aj literárne ambície. Nepíše. Bojí sa, že ak spustí kohútik cez hranice mysle, ktoré si tak namáhavo vybudoval, vyleje sa všetok kvas deväťdesiatych rokov, vrátane jedovatých plesní a pre milovaných Američanov politicky nekorektných viet. Namiesto toho zbiera. V súlade so svojím nepriznaným duchovným bratom zo srbskej osady zhromažďuje do krabice novinové výstrižky, zlomky textov a starých scénárov, prvovýdania kníh kamarátov, básne. Nech sa stane hocičo a dom zase vypália, krabicu schová na bezpečnom mieste a v pravý čas ju odovzdá deťom. Tie zatiaľ rastú v protektoráte, učia sa po anglicky a predbežne svojim otcom – tvorcami kníh opovrhujú za to, že sa nestal agresívnym hrdinom.

Obrat o pár stupňov smerom na severozápad, pár sto kilometrov ponad bývalú Titovu ríšu – dole fujazdí Srbsko, Bosna, Chorvátsko, napokon Slovinsko – a pristávame v rakúskom Salzburgu. V byte sedí fúzatý chlap v okuliaroch Karl-Markus Gauß a píše. Tiež to nemá jednoduché: narodený v 50. rokoch, žiadny rozhorčený lavičiar, ako je to dnes medzi mudrlantmi na Západe v móde, a tí haiderovci po-

Proti vôli zaužívaným geopolitickým predstavám, Gauß vtlačá Balkán naspäť na kontinent.

rozliezani všelikde po otčine, nemecká nemčina, rakúska nemčina a vôňa pleskavice zo staničného bufetu vo Viedni k tomu. Rakúšan sedí a píše, chytá slová za chvosty, archivuje javy. Aj on chce mať ako deda Srb a tatko z Príštiny nejakú krabicu na odovzдание. Tak ako jeho dvaja nevedomí kumpáni úchytom hľadajú na severozápad, on sa s podporou svojej plnšej špajzy pozera na Balkán. Väčšina z 31 termínov jeho knihy krátkych úvah Európska abeceda sa viac či menej týka Balkánu. Proti vôli zaužívaným geopolitickým predstavám vtlačá Rakúšan Karl-Markus Gauß Balkán naspäť na kontinent, premieta naň ako na hrboľaté plátno obraz západnej a strednej Európy hore nohami a demaskuje zjavy.

Píše o Balkáne ako o hanlivom slove a o Balkáncoch, ktorí sa sami za takéto označenie hanbia. Rieši nostalgiiu svojej generácie za nádhernými

dovolenkami do Juhoslávie, zázračnej krajiny, ktorá sa nepoddala ani ocelovej vôni komunizmu, ani mäkkým bokom kapitalizmu a na štyridsať rokov zavisla ako prelud uprostred. Rieši balkánsku hanbu za neporiadok a nedostatok sebaovládania. Skúma juhovýchod Európy, o ktorom sa hovorí ako o pasívnom objekte v šetrných či menej šetrných rukách mocností.

Nespomína však nový fanklub Balkánu dnešných dvadsiatnikov a tridsiatnikov strednej a západnej Európy. Kto by už dnes cestoval do Paríža, hovoria noví cestovatelia. Možno raz a stačí. Namiesto toho kujú plány na vzrušujúce výpravy do Čiernej Hory, Albánska a rumunských hôr a nevedomky sa pritom zúfalo podobajú na svojich amerických vrstovníkov, ktorí s rovnako zatajeným dychom, leto čo leto, s otcovou kreditkou vo vrecúšku na krku chodia objavovať „exotický“ Amsterdam či Prahu. Kašľú na politológov a ich čachre s nálepkou „čierna diera Európy“. Balkán je pozitívny. Balkán je sexi. Svieži závan do stredo-európskej suchliny.

Je tu jeden rozdiel. Títo stredo-európski mladí turisti sa vracajú domov ešte vďačnejšie než tí americkí do Ameriky. Nikto z nich by v „exotike“ nechcel bývať. Nikto nechce Balkán za manžela. Nanajvýš tak za letného milenca, za kamoša, ktorým sa možno chváliť v zime v bratislavskej kaviarni.

Aj tento stav však čoskoro pomíne a v balkánskych mestách sa začne tak ako v Bratislave a v Prahe vytvárať vrstva cudzincov, ktorí sa na juhovýchod presťahovali natrvalo a dobrovoľne. Pomiešajú sa so starousadlíkmi a dodajú ďalší chaos do vtípných európskych rodostromov. Pre nich Balkán nebude ani zahánajúci, ani sexi. Bude miestom, kde žijú svoje všedné dni. Ich potomkovia po čase so zdvihnutým obočím siahnu do krabíc.

Zuzana V. Očenášová

Knihy z vydavateľstva Slovenský spisovateľ, a. s.

Cena: 199 Sk

Katarína Gillerová
Láska si nevyberá

Táto autorka má všetky predpoklady na to, aby sa stala slovenskou Danielle Steelovou. Píše ľahko a má nezvyčajný zmysel pre drámu a napätie. Máte dojem, ako by ste spolu s ňou sedeli v školských laviciach a vedno s jej hrdinkami prežívali prvé lásky, sklamania, životné prehry i prebudenia.

Cena: 249 Sk

Barbara Bickmorová
Hlboko v srdci

Aj keď mladá Carly vymení vidiecke mestečko za elegantný Houston a urobí kariéru v spoločnosti horných desiatich, nie je šťastná. Hoci jej cestu križujú traja úspešní muži, musí si dobre ujasniť, čo chce, aby sa neocitla v slepej uličke.

Cena: 289 Sk

Patrick Robinson
Vzbura na ponorke

Nový námorný triler. Po potopení amerických tankerov vypukne celosvetová panika. Skupina zvláštnych jednotiek SEAL, ktorej jadro tvoria experti na výbušniny, vycvičení na všetky formy boja, stojí pred mimoriadne náročnou a nebezpečnou úlohou.

Cena: 249 Sk

Daniel Silva
Anglický zabijak

Bestseller autora svetoznámeho trilera Majster vrah. Gabriel Allon je zapletený do komplotu, ktorého pozadie tvorí boj o zbierku vzácných obrazov. Aj skúsený agent stále riskuje krk, ak mu v pätách striehne expert na zabíjanie, najatý enklávou mocných.

Cena: 229 Sk

Robert van Gulik
Sudca Ti

Osem príbehov zo života starého Orientu, kde hrá svoju neodmysliteľnú úlohu aj zločin – obyčajne úkladná vražda, ku ktorej vedie neopätovaná láska či ziskuchtivosť v prostredí pôsobivo podfarbenom staročínskymi zvykmi a folklórom.

Umenie je chyba v programe

V čase, keď sa emancipované ženy sporia o tom, či variť, alebo nevariť, na obrazovku globálneho televízora prichádza trocha šušľavý, ale šarmantný mladý kuchár bez čiapky Jamie Oliver. A hádže im rukavicu, keď svojimi šikovnými, trocha špinavými rukami seká reďkovku aj s lístkami a tvrdí, že z toho bude výborná polievka: varenie je prirodzené ako dýchanie, netreba sa báť, stačí ostrý nožík a narezať, nahádzať, zamiešať a pridať odvalu a lásku – k frajerke, k rodičom, ku kamarátovi, ktorý sa práve žení, a k iným... Keď sa na Jamieho dívate, vravíte si, veď áno, má pravdu, aké je to jednoduché a aký je ten chlapec iný, spontánny. Keď si však na druhý deň chcete niečo podobné uvariť, neviete si spomenúť, čo to tam všetko dal, utkvela vám len bazalka, veľa bazalky... alebo ustrice, musia byť čerstvé, od kamoša z prístavu... To nevadí, ale Jamie je iný, a to je jeho výhra. Ešte šťastie, že vieme, ako vyzerá a ako sa volá... Tu môžu prestať čítať tí, ktorí pochopili súvislosť s Matkinovou poslednou knihou.

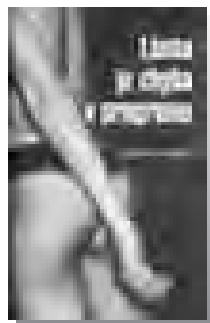
Na rozdiel od Jamieho o Matkinovi veľa nevieme. Pseudonym neodkazuje na nič, iba sám na seba a na zámer zostať z nejakého dôvodu v anonymite – čo sa ukázalo ako dobrý reklamný ťah. Som presvedčená, že aj vďaka tajuplnosti autorskej persóny bude kniha lámať rebríčky „toptenov“, aby som hneď naznačila jednu z jazykových kreatív Matkina, akými sa predviedol vo svojej druhej knižke (tvorí nové podstatné mená z cudzojazyčných frazém, ktoré v texte, metonymicky použité, pôsobia ako vtípný a ironický prvok: „rozmaznávať sa plávaním, krémovaním faktormi a aftersunmi“).

Pred dvoma rokmi Matkinov Polnočný denník vniesol do slovenskej literatúry niečo výnimočné – nový, aktuálny jazyk. Pôsobil tak verne, ako svojho času reč Pišťankovej Drevenej dediny. Jeho silnou stránkou boli netradičné prirovnania a aktualizácie frazém, mená postáv, v ktorých sa odrážali rozmanité pomenúvacie stratégie, ironické a vtípné názvy kapitol a časté používanie vulgarizmov, vyznievajúce síce ako prisilná káva, ale ukazujúce, že vulgarizmus nie je iba rečou spodiny, ale aj celkom bezbolestným ventilom emócií a frustrácií „zlatej mládeže“. Alebo že slúži ako jazyková barlička, ako anglo-americké „fuckovanie“ zaznievajúce za

Zopakovať starú schému by sa možno ešte dalo v „seriálovom“ pokračovaní. Na novú knihu je to málo.

každým druhým slovom uhladeného filmového hrdinu.

Rovnaký jazyk Matkin hojne využíva aj vo svojej druhej próze, opäť zbierke minipríbehov spojených hlavnými postavami. Čaro sa však vytratilo. Zopakovať starú schému – program (téma partnerských vzťahov + expresívny jazyk) by sa možno ešte dalo v „seriálovom“ pokračovaní. Na novú knihu je to málo, čo autor zrejme cíti a kompenzuje ešte väčšou jazykovou expresivitou. Expresivita za každú cenu, je však do takej miery netriedená, že reč jednotlivých postáv často sklzáva do chaosu, v ktorom sa mieša vyjadrovanie romantických sociálnych prostredí a vekových kategórií. Míňa sa zámeru pôsobiť vtípné, vzbudzuje skôr rozpaky: držala bobrička mlčania; neušetrila by ju, keby sa za jej omilostenie modlila celá detská krížová výprava. Klíšovitá a násilne

- ▲ Maxim E. Matkin
- ▲ Láska je chyba v programe
- ▲ Slovart 2004
- ▲ 179 strán
- ▲ 249 Sk

Autori

René Bílik

literárny vedec, vysokoškolský pedagóg, vedúci Katedry slovenského jazyka a literatúry na Pedagogickej fakulte TU a vedecký pracovník Ústavu slovenskej literatúry SAV, autor viacerých kníh

Ingrid Hrubaničová

lexikografka, prednáša štylistiku na VŠMU, je spoluautorka Synonymického slovníka slovenčiny, zároveň je divadelná autorka a herečka (Stoka a Projekt J10)

Miloslava Kodoňová

publicistka, venuje sa filozofii, religionistike, teológii, médiám a umeniu

Ladislav Kováč

profesor biochémie na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, venuje sa kognitívnej biológii. Po novembri 1989 bol deväť mesiacov ministrom školstva

Mária Kusá

na Filozofickej fakulte UK prednáša problematiku výkladu ruskej literatúry 20. storočia a teoretických i praktických otázok umeleckého prekladu, v Ústave svetovej literatúry sa venuje reflektovaniu ruskej, litovskej a francúzskej literatúry, ako aj dejinám a teórii prekladu

Zuzana Kusá

sociologička, spoluautorka knihy Politická zmena v spoločenskej rozprave, pracuje v Sociologickom ústave SAV, kde sa v súčasnosti zaoberá skúmaním mediálneho diskurzu o expertoch, chudobe a poľnohospodárskych zvieratách

Erik Mistrík

vyštudoval estetiku a filozofiu, v súčasnosti vedie Katedru etickej a občianskej výchovy na Pedagogickej fakulte UK, je autorom a spoluautorom viacerých kníh, zároveň je Veľmajstrom „Radu etických drakov“, na čo je obzvlášť hrdý

Juraj Mojžiš

je výtvarný kritik a teoretik, je autorom mnohých publikácií, napríklad súboru filmových esejí Použi ma ako stránku knihy, reprezentatívneho výberu Albert Marenčin – Koláže, monografií o Mariánovi Čunderlíkovi a Rudolfovi Filovi

Zuzana V. Očenášová

vyštudovala právo, pôsobila v zahraničnom oddelení denníka SME, kde sa zameriavala na krajiny Balkánu, okrem toho publikuje v časopise venovanom pohybovému a alternatívnemu divadlu Salto

Vladimír Petřík

literárny historik a kritik, zaoberá sa problémami slovenskej literatúry 20. storočia, už niekoľko desaťročí píše referáty o knihách, predovšetkým pôvodnej tvorby

Sylvia Porubánová

sociologička, zaoberá sa problematikou rovnakých príležitostí mužov a žien, ľudskoprávnymi a rodovými aspektmi antidiskriminácie, angažuje aj v mimovládnych iniciatívach zameraných na zvýšenie spoločenskej a politickej participácie žien a marginalizovaných skupín obyvateľstva

Ján Rybár

filozof, zaoberá sa filozofiou mysle, je autorom, spoluautorom či editorom viacerých kníh venovaných kognitívnym vedám

Imrich Sklenka

prednáša filozofiu na Prírodovedeckej fakulte UK, je šéfredaktorom časopisu Listy, ktorý sa usiluje o dialóg medzi teológiou, filozofiou a politikou, prekladmi otvára cestu najmä k tým nemeckým autorom, ktorí sa pohybujú na rozhraní medzi teológiou a filozofiou

Laco Teren

maliar a sochár, vyštudoval VŠVU v Bratislave, učí na VŠUP v Prahe, okrem výtvarného miluje i umenie kulinárske

Ilja Zeljenka

hudobný skladateľ, študoval kompozíciu u Jána Cikkeru, pôsobil ako dramaturg Slovenskej filharmónie a Československého rozhlasu, vyučoval kompozíciu na VŠMU, v súčasnosti je v slobodnom povolani

Ivan Žucha

profesor psychiatrie na Lekárskej fakulte UK, je autorom kníh Fragmenty a zápisky psychiatra Ivana Žuchu i nedávno vydané beletristickej prvotiny Kompost

Celoživotní sprievodcovia

Foto Pavel Kastl

Svoju úvahu o knihách chcem venovať dielam, ktoré sa stali mojimi „celoživotnými“ sprievodcami. Kniha je diagnózou človeka. Výber knihy je voľbou lieku. Je však súčasne aj tomagrafiou duše čitateľa. O zdravotnom

stave spoločnosti by mohla čo-to povedať štatistika čítanosti jednotlivých titulov, žánrov, ale aj sledovanosť televíznych a rozhlasových programov.

Teraz k mojej diagnóze: Po rozprávkach z detstva, v ktorých musí víťaziť dobro, pravda a spravodlivosť, som bol dokonale nepripravený na reálny život. Preto som sa stal skladateľom, aby som v nich mohol pokračovať. Kľúčové knihy mojej mladosti boli Faust a Don Quijote de la Mancha – tiež rozprávky, ale v obidvoch sú pod tlakom zalisované hlavné povahové črty človeka. Veľmi zjednodušené Faustovia a provinciálni Faustíkovia v súčasnom vydaní sa radi a bez akéhokoľvek vnútorného zápasu upúšu diablovej za moc, slávu a peniaze. A pre faustovské celebrity svetového významu sa v biologických a genetických laboratóriách bádajú na dlhovekosti a nesmrteľnosti (zatiaľ zaručene nesmrteľné sú rakovinové HeLa bunky).

Protipólom týchto nadmierne úspešných (trhovo podporovaných

sebavedomých mladíkov) je rytier smutnej postavy na svojej vychudnutej Rosinante. Veterné mlyny legislatívy, predpisov, úradov, sociálnych dávok a nezamestnanosti klepocú pomaly a vyzývavo. Globálni Donquijoti by mali bojovať so štyrmi päťami hladujúceho, nevedomého a chorobami ohrozeného ľudstva. Byť Donquijotom je mravné poslanie a ako také je odsúdené na neúspech. Obe knihy sú pre mňa popisom genézy úspechu a neúspechu. Sú trvale aktuálne a sú aj živiteľkami mojej skepsy.

Kde nájsť sebazáchovnú radosť v literatúre, ak nie v čítaní cez slzy smiešnom, humornom a hravom? Ako aspoň na chvíľku odložiť do zákrytu neúspech donquijotského mravného a tragického zápasu? Sú ešte dvaja sprievodcovia v mojom živote – knihy, diagnózy doby: Haškov Švejka a Dvanásť stoličiek a Zlaté tela Ilfa a Petrova. Svedčia o ďalšej ľudskej schopnosti – o umení prežiť svetovú vojnu a budovanie socializmu. Prekonať beznádejnej situácie s láskavým humorom, nadhľadom a poézou dňa. Tieto knihy hovoria, že na zaprášenom a špinavom koberci sú najkrajšie ľudské stopy.

Ilja Zeljenka

Č o s a k u p u j e

ARTFORUM

fiction

1.

Maxim E. Matkin:
Láska je chyba
v programe
(Slovart)

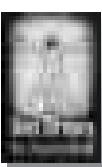

Maxim E. Matkin:
Láska je chyba
v programe
(Slovart)

John Kennedy
Toole: Společení
hlupců
(Argo)

2.

Dan Brown:
Da Vinciho kód
(Slovart)

Dan Brown:
Da Vinciho kód
(Slovart)

Nick Cave:
A už čela oslice
anděla
(Argo)

3.

Dan Brown:
Andělé a démoni
(Metafora)

John Grisham:
Tribúny
(Ikar)

Paulo Coelho:
Alchymista
(Argo)

nonfiction

1.

Patrick J.
Buchanan:
Smrt západu
(Mladá fronta)

Chris Madsen:
3D dinosaury
(Computer Press)

Anne Franková:
Deník
(Triáda)

2.

Umberto Eco:
Pět úvah
o morálce
(Kalligram)

M. Gažo, Š. Holčík,
O. Zinser:
Bratislava
před sto lety
(Vydavatelství PT)

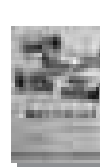

Lance Armstrong,
Sally Jenkinsová:
Návrat do života
(Triton)

3.

Dušan Kováč
a kolektív:
Slovensko na
začiatku storočia
1901 – 1914
(Veda)

Július Cmorej:
Bratislava
– svedectvo
historických
pohľadní
(Región Poprad)

Jaroslav Hovorka:
Balada z domu
V + W
(Argo)